

FOLYÓIRATCIKKEK

114/70

001.815:014.5:519.122

Permutációs indexek hatékonysága, alkalmazási területei és szerkezete. - /Permutacionnűje ukazatel'i: nekotorie szoobrazsenija ob ih effektivnoszti, oblasztjah primenenija i sztruktüre./ - CSERNÚJ, A.I. - KUZNECOVA, E.K. - MACAK, N.M. = Naucsno-Tehnicoszkaja Informacija. 2.Szerija, 10.sz. 1969. p.12-23.

1959 óta használják szélesebb körben a permutációs indexeket. Az ósváltozat computer segítségével történő előállításának gondolata, a tényleges megvalósítás és az eljárás propagálása elsősorban H.P. LUHN nevéhez fűződik. A kontextusban szerepeltetett kulcsszavak betűrendes jegyzékének előállításával végzett tartalmi feltárás azonban nem új gondolat. Lényegében a Vulgatahoz készült, a hagyomány szerint PÁDUAI Antalnak tulajdonított első anonim konkordáció /XIII.sz./ és a későbbi betűrendes tárgyszókatalógusok egy része is ezen az elven, a címből vett kulcsszavak alapján történő indexelés elvén alapul. LUHN és mások érdeme inkább a permutációs indexelés gépi módszerének kidolgozása és ezzel az indexek széles körű terjesztési lehetőségeinek megteremtése volt.

A permutációs indexek bírálói a következő hiányosságokat szokták kimutatni:

1. a publikáció címe nem mindig fejezi ki pontosan a tartalmat;
2. a szinonimák, a homonimák és a poliszémiák problémáját nem oldja meg /nincsenek "lásd" hivatkozások/;
3. a fajta fogalmakat kifejező kulcsszavakat nem csoportosítják a fajfogalmakat kifejező kulcsszavak alá /nincsenek "lásd még" utalások/;
4. sok, az indexelt publikációk tartalmi feltárása szempontjából használhatatlan szó is belekerül az index keresőoszlopába, amelyek csak duzzasztják a mutatót;
5. a permutációs index összeállításakor a címek elvágása értelmi zavart okozhat.

Vizsgálatok alapján kimutatták, hogy az említett hiányosságok közül az 1., 4., 5. pont alatt jelzettek jelentősége erősen túlzott, másrészt a következő javaslatok megvalósításával az említett hiányosságok kiküszöbölhetők:

1. úgy kell átfogalmazni a publikáció címét, hogy pontosan megfeleljen a tartalomnak;
2. a permutációs index összeállításakor megfelelő tezauruszt kell használni;

3. önállóan elismert, állandóként kezelt szókapcsolatok szét-
szakításának megakadályozására az összetevő szókat kötőjellel kell
összekapcsolni;

4. a permutációs indexben megfelelő hosszúságú sorokat kell
használni, ami lehetővé teszi az elvágott címek minimumra való csök-
kentését.

Ezeknek a javaslatoknak a megvalósítása azonban bizonyos mérték-
ig bonyolítja a permutált index szerkezetét, nehezíti előállítását.

A permutációs indexek előnyei a következők:

1. lehetővé teszik a publikáció gyors és hatékony kikeresését;
2. összeállításuk computer segítségével minimális emberi közre-
munkát igényel, tehát gyorsan és olcsón állítható elő.

A gazdaságossági számítások a következő eredményre vezettek:

Indexelési elv	ETO	Permutációs index
indexelési költségek /2000 dokumentumra számítva/	1500 ¸	600 ¸

A permutációs indexek alkalmazhatók:

a/ referálólap-sorozatok, bibliográfiai gyűjtemények, konferen-
ciákról készült kiadványok stb. betűrendes tárgymutatójaként;

b/ szignaletikus információs bulletinekhez.

Permutációs indexet mindenekelőtt betűrendes tárgymutatóként
kezdtek alkalmazni bibliográfiai gyűjteményekhez és konferenciákról
készült beszámolóhoz. Az elsőt a Washingtonban tartott 1958-as Nem-
zetközi információs konferencián elhangzott előadásokhoz készítette
a System Development Corp. cég. Referálólapok sorozataihoz betűrendes
tárgymutatóként 1962 óta kezdtek permutációs indexet alkalmazni, el-
sőként a Biological Abstractshez. A Szovjetunióban 1967-ben először a
VINITI által kiadott Referativnui Zsurnál Naucsnaja i Tehnicsezkaja
Informacija számait látták el ilyen mutatókkal. A permutációs indexek
alkalmazása szignaletikus információs bulletinekhez már problematiku-
sabb, ugyanis gazdasági hatékonyságuk kisebb a klasszikus betűrendes
tárgyszó- vagy szisztematikus indexekénél. A gyorsaság előnye válto-
zatlanul megmarad ugyan, de az orosz nyelven való összeállításakor, mi-
vel az összes publikáció 70-80%-ának címét le kell fordítani, s ezt a
fáradtságos munkát csak magasan kvalifikált szakember tudja jól elvé-
gezni, a szakozás vagy tárgyszavazás alig nehezebb feladat, s ez mi-
nőségileg jobb munkát jelent.

A permutációs indexek alapvető szerkezeti jellemzői közül legfontosabbnak látszik a sorhosszuság, a kereső oszlop helye és a betűtípus. Az első permutációs indexeket alfanumerikus lyukkártyagépeken készítették, s a kinyomtatást rendszerint táblázó gépen, 80 oszlopos lyukkártyáról végezték. Ez a permutációs index sorában a szövegrész hosszát 72 karakterre korlátozta /8 karakter tartalmazta a kódot/, ezért a címek jelentékeny százaléka megcsönkült, rövidebb lett. A korszerű computereknek 128, vagy még több karakterhelyű sornyomatójuk van /MINSZK 22/. Viszont a sorhosszuság korlátlan növelése egyrészt sok olyan rövid sort eredményez, amelyben a szöveg távol kerül a publikáció kódjától és így nehézséget okozhat a szöveghez tartozó kód kiolvasása, másrészt az egyes oldalak hasznos területét nem használja ki teljesen a szöveg. Az előbbi kiküszöbölhető a kitöltetlen közök kipontozásával vagy a kód kétszeri, a sor elején és végén való feltüntetésével, az utóbbi az indexsor hosszúságának ésszerű korlátozásával.

Az optimális sorhosszuság alatt az oldal hasznos területének maximális kihasználását és az elvágott címek minimális százalékát értjük. A keresőoszlopot azok a betűrendbe rendezett kulcsszók képezik, amelyek szerint az információkeresés történhet. A korszerű permutációs indexekben a keresőoszlopnak két fő elhelyezési típusa van: a centrális /az oszlop a sor szövegrészének nagyjából a közepén van - ilyen a legtöbb permutációs index/ és a baloldali /pl. a KWOC/. Hasznosabb megoldás a centrális elhelyezés, mivel az olvasó nemcsak a kulcsszavakat látja, hanem peripetikus látással azok mikrokontextusát is, így a kulcsszók értelmét pontosabban meg tudja határozni és biztosabb a választása.

A permutációs indexben a publikációk teljes címleírását kód helyettesíti. A kóddal szemben támasztható követelmények:

1. minden kód legyen egyértelmű, vagyis egy kód csakis egy publikációnak feleljen meg;
2. legyen mnemoteknikai;
3. legyen a lehető legrövidebb.

Referálólapok esetében a sor-, illetve oldalszám feltüntetése kódolásnál elegendő. Problémát főleg a szignaletikus tájékoztatási bulletinek kódjai jelentenek. Mnemoteknikai kódok közül legkönnyebben a legfeljebb 4 betűt vagy 5 számot tartalmazó kód idézhető fel. Kedvezőbbek azok a kódok, melyek betűk és számok kombinációjára épülnek. Az első permutációs indexben, 1959-ben a 11 jegyű, ún. Luhn-kódot alkalmazták. Ez tartalmazta a publikáció első szerzőjének nevéből az első négy betűt, a keresztnév két kezdőbetűjét, majd kötőjel után feltüntették a publikáció megjelenési évének két utolsó számjegyét és szintén kötőjellel a cím három első szignifikáns szavának kezdőbetűjét.

/Szabó Z./

115/70

002.13:681.325.67:608.3

Az információkeresés fejlődése az amerikai Szabadalmi Hivatalban. /Progress in information retrieval./ = EDP Analyzer, 8.k. 1.sz. 1970.jan. p.5-6.

A US Patent Office /Szabadalmi Hivatal/ az információ terjesztése, tárolása és keresése területén a következő tevékenységet fejti ki:

A Szabadalmi Hivatal hetenként átlagban 1300 új szabadalmi leírást ad ki. A szabadalmi leírások átlagos hossza: 22 000 karakter, így évente a gépelési munka /a kormányzati szerveken belül a legnagyobb volumenben/ 1 1/2 milliárd karaktert tesz ki.

A Hivatal a szabadalmi leírásokról tájékoztatást nyújt és más országokéiról tájékoztatást kap. 3,5 millió USA és kb. 5 millió külföldi szabadalmi leírást tárol eredetiben.

Az ezzel járó hatalmas méretű ügyviteli munka mellett súlyos problémát jelent a kulcsfeladat, a szabadalmi vizsgálati igények kielégítése. A feladatok egyre bonyolultabbak, és a pénzügyi lehetőségek ezzel nem tartanak lépést.

A számítógépek alkalmazásának bevezetésével meg kell oldani a már meglévő közel 9 millió szabadalmi leírás gépi információhordozóra vitelét is. Sok szabadalomnál azonban a rajzok még a szövegnél is nagyobb jelentőségűek, ezek gépi kereshetőségét is meg kell oldani.

A hivatal gépesítési programja több irányban halad:

a kémia egyes területein lyukkártyás válogató rendszert építenek ki, tezaurusra alapozva;

fejlesztési munka folyik hasonló alapokon, 25 szakterületre közel 100 000 szabadalmat felölelve;

a 3,5 millió USA szabadalmi leírást mikrofilmelve, lyukkártyás kereső rendszert építenek ki apertúra kártyák alkalmazásával; a kártyákat szabadalmi lajstromszámok szerint, illetve szakrendben tárolják, kérésre a szabadalmi leírásról másolatot készíthetnek;

kísérleti méretekben on-line kereső rendszerrel végeznek vizsgálatokat; a rendszer egyidejűleg több felhasználó kiszolgálására képes: az előzetes tapasztalatok szerint az ilyen rendszernek igen nagy sebességgel /a válasz azonnal, de legfeljebb pár órán belül hozzáférhető legyen/ és igen nagy pontossággal kell működnie. Ez utóbbi feltétel azt jelenti, hogy a felhasználás általában nem függhet attól, hogy "valaki más" hogyan értelmezte a szabadalmat, tehát a rendszer ne egy idegen személy által készített referátum vagy más tartalmi kivonat, hanem a teljes szöveg alapján biztosítson lehetőséget a szabadalmi kutatási munkához. Bizonyos lehetőséget látnak az automatikusan készített referátumok alkalmazásában is; tapasztalataik szerint az eredeti szöveg így mintegy 40%-kal csökkenthető.

/Schiff E./

116/70

002.35:659.2:378.4

A tájékoztatási szakemberek képzése. /Výchova informačních specialistů./ - WIESENBERGER, I. = Metodika a technika informací, 11.k. 1.sz. 1969. p.19-26.

A tájékoztatási szakemberek két alapvető csoportja képzésének problematikáját tárgyalja a cikk. Az első csoportba tartoznak az un. szakági tájékoztatási szakemberek /information officer, Informator, Informationspezialist/, tehát azok, akik szakági képzettségüknél, valamint az ezt kiegészítő tájékoztatási ismereteiknél fogva egy-egy adott ágazatban, tudományágban az érdemi tájékoztatási feladatokat látják el. A második csoportba soroljuk a tudományos tájékoztatási szakembereket /information scientist, Informatiker, Informationswissenschaftler/; ők elsősorban az informatika elméleti és módszertani kérdéseiben, az informatika határterületein otthonosak, s ez irányú képzettségükhöz társulnak az egyéb /különböző szakági/ ismeretek. Feladatuk mindenekelőtt az információs rendszer korszerű funkcionálásának és továbbfejlesztésének biztosítása.

Mindkét csoportban - egyedi kivételektől eltekintve - feltétel a felsőfoku végzettség. Korábban ez a végzettség szükségképpen nem lehetett informatikai, minthogy az informatikát az egyetemeken és a főiskolákon nem oktatták. Tehát maradt a gyakorlat és a különféle tanfolyamok útján való ismeretszerzés. Jelenleg azonban az informatika már világszerte bevonult a felsőoktatási intézmények tantervébe.

Noha az információs szükségletekre történő képzésnek igen sok változata van, alapvetően mégis az alábbi három típus valamelyike alá sorolható mindahány:

1. Kétszakos képzés. Legtöbbször olyan kétszakos studiumot jelent, amelyben a nem informatikai képzés a teljesebb és a címadó /rendszerint 3 évig tart/, az informatikai pedig a vázlatosabb /rendszerint 2 évig tart/. Néhol olyan kétszakos képzés honosodott meg, amelyben mindkét szak egyenrangú. Amennyiben a nem informatikai képzés a teljesebb, a végzettek a szakági tájékoztatási szakemberek követelményeit vannak inkább hivatva kielégíteni.

2. Kombinált képzés. Benne az alapvető és a címadó az informatika, s ebbe illesztik bele a különböző, nem informatikai szakokat, általában nem a teljes képzés igényével. Az ilyen képzettséggel rendelkezők közül toborozhatók elsősorban /megfelelő továbbképzési lehetőségek esetén/ a majdani tudományos tájékoztatási szakemberek.

3. Posztgraduális képzés. Itt a jelöltek valamilyen teljes értékű felsőfoku szakképzettség megszerzése után egyéves /nappali képzés/ vagy kétéves /levelező képzés/ felsőfoku tanfolyamon jutnak hozzá az informatikai képzettséghez. Ez a forma a szakági tájékoztatási szakemberek kiképzésére a legalkalmasabb, mondhatni annak adekvát formája.

Csehszlovákiában - a prágai és a pozsonyi egyetemen - kombinált képzés folyik, mégpedig három szakiránnyal. A társadalom- és termé-

szettudományi szakirány elsősorban a szakkönyvtári munkára, a műszaki pedig a tájékoztatási munkára készít fel. Az utóbbi évek eredményeként megszületett a kétéves posztgraduális studium is. Az egyetemen 12 informatikai aspiráns is van.

Ma még - világszerte és Csehszlovákiában - a tájékoztatási szakemberek képzése előtt különféle nehézségek és eldöntendő kérdések tornyosulnak. Ilyenek: mire célszerű a képzésben nagyobb súlyt helyezni, az információs technikára, az idegen nyelvekre, vagy a nem informatikai szaktárgyakra; mi legyen az informatikai studiumok mindenki számára kötelező magja, s mit kell választható tárgyként oktatni; hogyan megoldani - megfelelő és mondanivalójukat az informatika szükségleteihez igazító előadók hiányában - az informatika határ- és rokonterületeinek oktatását; miképpen áthidalni a terminológiai bizonytalanságból származó nehézségeket; milyen erőfeszítésekkel biztosítani a ma még hiányzó jegyzeteket, segédeszközöket.

/Futala T./

117/70

002.513:681.3.06:001.891:019.952

Az IGA rendszer. /System IGA./ - MARKOWSKI, T. = Aktualne Problemy Informacji i Dokumentacji, 14.k. 3.sz. 1969.máj.-jun. p.17-22.

1967 végén és 1968 elején a CIINTE-ben /Centralny Instytut Informacji Naukowo-Technicznej i Ekonomicznej = Központi Tudományos Műszaki és Gazdasági Tájékoztatási Intézet/ az elektronikus számítástechnika szakértőivel folytatott megbeszéléssorozat és munka eredményeképpen elkészült egy füzet, amely a befejezett tudományos és műszaki kutatásokról tájékoztatót. A computer segítségével rendezett és szerkesztett kiadvány a befejezett tudományos és műszaki kutatásokról szóló jelentések adatait sorolta fel ETO-jelzetek szerinti szakrendben. A szerző a kisérletek alapján továbbfejlesztett és jelenleg is működő rendszert ismerteti.

A CIINTE-t jogszabály kötelezi a befejezett tudományos és műszaki kutatásokról szóló jelentések nyilvántartására. A nyilvántartás alapjául a havonta 500-600 kártyával gyarapodó, kronológiai elrendezésű kartoték szolgál. Ennek alapján állították elő, először még kézzel a szakrendbe rendezett katalógust /rövidített ETO-jelzetek szerint/, a hozzá tartozó indexeket /szerzői és tárgyi/, valamint a tartalomjegyzéket /a tartalomjegyzék egyes tételeitől a szakjelzetek megnevezései szolgálták/. Ez a módszer minden negyedév végén munkatorlódást, valamint több mint hat hónapos átfutási időt eredményezett.

Az IGA /Informacja Grupowana Automatycznie = információk automatikus csoportosítása/ rendszerben a szakrendi katalógus és az indexek összeállítását computer segítségével történik. Lehetőség nyílt a negyedéves megjelenési periodicitást havonkénti csökkenti, sőt a gépesítés bevezetése további - tartalmi - javítást is eredményezett:

- a teljes ETO-jelzet szerinti rendezést;
- az utalók alkalmazását;
- a szakjelzet, szerző és deszkriptorok szerinti keresést

is lehetővé tette, és mindezt automatikus módon.

A programcsomag öt részből áll:

monitor program a mágneslemezen tárolt programcsomag előírás szerinti működtetéséhez;

a nyilvántartást végző program;

a szakrendi katalógust, indexeit és a kiegészítő részeket előállító program a havonkénti kiadványokhoz;

információkereső program /szakjelzet, szerző és deskriptor szerint/;

az éves kumulációt előállító program.

A CIINTE-hez beérkező dokumentációs cédulákat ellenőrzik, majd tárgyszavazzák és nyilvántartási számmal látják el. Tartalmukat lyukkártyasorozatra lyukasztják. A lyukkártyára rögzített adatok képezik a rendszer alapadatait.

A feladatokat IBM 1440 computer alkalmazásával végeztetik el. A computer belső memóriája 12 bites, lyukkártya-olvasóval és lyukasztóval, sornyomtatóval, valamint három mágneslemezes egységgel rendelkezik. A program végrehajtásához szükség van mind a három egységre, azaz a műveletek meglehetősen nagy kapacitású háttér-memóriát igényelnek. Ez, illetve a computert üzemeltető számítástechnikai intézet szűkös lemeztára az oka, hogy a teljes programból üzemszerűen csak a katalógust és mutatóit előállító programokat alkalmazzák.

A füzet /eredeti címén: Informator o zakonczonych pracach naukowych i naukowo-badawczych/ szépséghibája, hogy csak nagybetűs szöveget tartalmaz a sornyomtató korlátozott jelkészlete miatt.

A sornyomtaton előállított szöveget ofszet-rotta eljárással sokszorosítják.

/Schiff E./

118/70

002.63/47/

A Külföldi Tudomány és Technika Irodája. /Bjuro inosztrannoj nauki i tehnikij pri NTO VSzNH./ - TERENT'EVA, V.N. = Voproszú Izobretatel'sztva, 1970. 4.sz. p. 60-61.

1918. augusztus 16-án V.I. LENIN aláírta az NTO VSzNH /Naucsnc-technicseszkiy otdel' Vüszsij szovet narodnogo hozjajsztva = Legfel. Népgazdasági Tanács Tudományos Technikai Osztálya/ létrehozásáról szóló dekrétumot. Az NTO egyik feladata: "kontaktus létrehozásával együttműködés az orosz és külföldi tudományos és technikai intézetek és társaságok között, melynek célja a tudomány és technika legújabb vívmányainak időszerű felhasználása."

V.I. LENIN a külfölddel való tudományos-technikai kapcsolatok megvalósítása számára elengedhetetlenül szükségesnek tartotta létrehozni az NTO speciális szervezetét, a BINT-et /Bjuro inosztranoj nauki i tehnikai = A Külföldi Tudomány és Technika Irodája/, melynek feladatai:

megszervezni a kapcsolatot a német és más nyugat-európai tudósokkal;

létrehozni szilárd és állandó cserét az új tudományos értékek tekintetében Oroszország és Nyugat-Európa között;

együttműködni a tudományos-technikai könyvek beszerzése és Oroszországba szállítása tekintetében;

a tudomány és technika eredményeiről beszámoló kiállítások megrendezése Oroszországban.

A BINT vezetése az NTO elnökségére hárult. V.I. LENIN megkövetelte, hogy az NTO a BINT-en keresztül ismertesse meg a Szovjet Köztársaságot "az európai és amerikai technikával, közérthetően, egyidejűleg gyakorlatiasan és ne hivatalos hangon."

Az NTO mellett ez a speciális iroda lehetővé tette a tudományos-technikai kapcsolatot a külfölddel.

A BINT tevékenysége azóta is fejlődött, erősödött. Az NTO e szervezetének funkciója mind bonyolultabb feladatokkal szélesedik, melyek az ország fejlődő ipara előtt állnak.

/Bucsy P.-né/

119/70

019.941.2:57/051/

Szovjet és amerikai biológiai referáló folyóiratok összehasonlítása. /Szravnitel'nij analiz szovetszkij i amerikanszkij referativnüh zszurnalov po biologii./ - LEVINA, V.G. - ALEKSZANDROVA, A.D. = Naucsnye i Tehnicseszkie Biblioteki SzSzSzR, 1969. 10.sz. p.26-37.

A közreadott referátumok /bibliográfiai adatok száma/ a Biological Abstractsben /a gépi feldolgozásra való áttérés hatására/ gyorsan növekszik, a Referativnüh Zszurnalban a növekedés üteme nem számottevő. Abszolút számban nincs nagy különbség /kb. 200 000/év/, ami - a szűkebb forrásanyagot figyelembe véve - a Biological Abstracts teljesebb feldolgozására mutat. Általában a Referativnüh Zszurnalban különösen gyakori a nem periodikus kiadványoknál az annotálatlan bibliográfiai adatközlés.

Az információ-felhasználók szokásainak tanulmányozása arra mutat, hogy az eredeti /primer/ szakirodalomhoz vonzódnak a szakirodalmi tájékoztatás szolgáltatásaival szemben, jóllehet az előbbieket áttekintése reménytelen feladat számukra. Ezért elemezni kell a jeladó, a referáló és a szemletanulmány formájú tájékoztatási kiadványok és szolgáltatások hatékonyságát.

A biológia területén a tájékoztatás lényegében referálólapokra alapozott.

A cikk összehasonlító táblázatot közöl a világ biológiai tárgyú referáló folyóiratairól, azok tematikáját, periodicitását, a feldolgozott források számát, a referátumok évenkénti mennyiségét, az átfutási időt és indexeiket felölelően. E referálólapok közül a szovjet Referatívnyj Zsurnal Biologiceszkaja Himija /RZsBH/ és Biologija /RZsB/, valamint az USA-beli Biological Abstract /BA/ és a Bio-Research Index /BRI/ összehasonlítását végzi el.

Az összehasonlítás szempontjai:

- a referált források köre és teljessége,
- a feldolgozott közlemények szaktudományonkénti megoszlása,
- a földrajzi megoszlás,
- a referátumok /adatok/ száma,
- az átfutási idő,
- a bibliográfiai adatközlés és a szerkesztés módja,
- az indexekkel való ellátottság.

Az elemzett kiadványok 1966-ban összesen 7073 periodikumot és 892 egyéb forrást dolgoztak fel. Ebből összesen 1515 volt a párhuzamosan feldolgozott források száma. Az RZsB-ban feldolgozott összes forrás száma csaknem kétszerese a BA-ban feldolgozott forrásokénak.

A feldolgozott források szaktudományágankénti megoszlása csaknem azonos, csupán a BRI forrásai koncentrálnak az orvostudomány és a mezőgazdaság körére. Az RZsB is 78 ország periodikum-anyagát referálja; ebből 71 ország azonos a BA-ban referált 78 országgal. Az RZsB az európai szocialista országok négyszer annyi forrását dolgozza fel, mint a BA. Az RZsB 3,5-szer több szovjet forrást ismertet, mint a BA. Az átfutási idő mindkét összehasonlított kiadványnál megengedhetetlenül hosszú; 6 és 12 hónap között ingadozik.

A bibliográfiai adatok közreadási módja hasonló; mindkét referálólapnak vannak előnyös sajátosságai /pl. a szerző munkahelyének közlése - BA, az eredeti nyelvű cím közlése - RZs/. A fejezetbeosztások kevéssé következetesek és merevek, különösen az RZs esetében.

A BA fő előnye az RZsB-vel és az RZsBH-val szemben számonkénti és - gyorsan kiadott - éves indexeinek léte. Az indexek típusai: szerzői, permutált kulcsszavas tárgyköri, rendszertani, fejezetenkénti és alfejezetenkénti, valamint a koordinált keresést lehetővé tevő, a fejezetbeosztás szerint referátumszámokat sajátos formában közlő un. CROSS /Computerized Rearrangements of Specific Subjects = specifikus tárgykörök computerizált újrendezése/-index. Az RZsB indexei /szerzői, rendszertani, tárgyköri/ évenként, nagy késéssel je-

lennek meg; összeállításuk, módszerük és minőségük sem optimális.

A gépi feldolgozás a fentiekén kívül még számos hasznos "mellékterméket" is produkál.

Az RZs színvonalának megjavítása érdekében az alábbi intézkedések szükségesek:

a biológiai tudományok körében jeladó információk kiadvány létrehozása;

a gyűjtendő és feldolgozandó anyag eddiginél pontosabb körülhatárolása és az összes RZs sorozattal való koordinálása;

a havi kiadványok indexekkel való ellátása;

az 1956-1960-as évekre visszamenőleg szerzői mutatók készítése /ilyen ugyanis nincs!/;

az éves mutatók rendszeres, gyors kiadása;

a feldolgozott periodikumok körének szélesítése;

a feldolgozott könyvek annotálása;

a kereskedelmi forgalomba nem kerülő irodalom: kutatási jelentések, konferencia-anyagok, deponált kéziratok feldolgozása;

az RZs összeállításának gépesítése;

a felhasználók jobb módszertani tájékoztatása;

a referálólap mutatóinak folyamatos elemzése; önellenőrzés;

nemzetközi együttműködés a feldolgozás világméretekben is hatékony rendszere érdekében.

/Koronczay B./

120/70

021.843:655.418.2

A könyvkereskedelmi forgalomba nem kerülő nyomtatványok. /Die ausserhalb des Buchhandels erscheinenden Druckschriften./ - LOHSE, H. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 83.k. 4.sz. 1969. p.222-223.

A Zentralblatt für Bibliothekswesen 1968. évi 9.számában /529-531.p./ Bettina KNOSPE vitacikkét közölték Művészeti katalógusok könyvtárakban címmel. A cikk a művészeti kiállítási katalógusokra vonatkozott, a beszerzés, a nemzeti bibliográfiában való közlés, a kötelempéldány rendelet betartásának és ennek ellenőrzésének kérdéseit taglalta, javaslatokat tett a Deutsche Bücherei /Leipzig/ és a Deutsche Nationalbibliographie szerkesztősége tevékenységének megjavítására. E nyomtatványfajta felkutatására, beszerzésére és jegyzékbe foglalására, valamint e téren a könyvtárak közötti kölcsönös segítségnyújtásra is közölt elképzeléseket.

Ugyanezek a kérdések nem csupán ezzel a kiadványfajttával kapcsolatban aktuálisak. Van igen sok olyan könyvkereskedelmi forgalomba nem kerülő kiadvány, melynek kiadói - elsősorban üzemek - nem tudnak a köteleespéldány rendeletről. Így sokszor többéves üzemi lapok visszamenőlegesen már nem szerezhetők be, mivel azokat az üzem nem helyezte irattárba. Igen sok aprómunka kell az ilyen hiányok eltüntetésére, továbbá a Deutsche Bücherei és a könyvtárak együttműködése, a nemzeti bibliográfia és a hatóterület ilyen jellegű kiadóinak figyelemmel kísérése. A köteleespéldányoknál nem a mű tudományos értéke a döntő, hanem a hasznossága. A szerző kérésére néhány könyvtár közölte a Deutsche Bücherei-el a nemzeti bibliográfiában nem található műveket. A közöltek 45%-a valóban ismeretlen volt.

A köteleespéldány rendelet jobb betartása érdekében a következők a teendők:

1. minden olyan tudományos könyvtár, melynek köteleespéldány jár, a rendelkezés 9.§-a alapján ösztönözze a kiadókat a beküldési határidők betartására, erre szolgál a késedelmi díj kirovási lehetősége /az első négy héten heti 1 márka, a további hetekre heti 5 márka/;

2. a könyvtáraknak a nyomdákkal és tanácsai szervekkel jó kapcsolatot kell kiépíteniük, s el kell érniük, hogy a letéti /engedélyezési/ példányokat az egy évi megőrzés után nekik adják át makulaturázás helyett;

3. a könyvtárak az általuk felfedezett hibás címeket közöljék mind a társkönyvtárakkal, mind a Deutsche Bücherei-el, közölve a helyes felvételt is.

Ezeknek a lehetőségeknek a kihasználásával nem csupán a művészeti katalógusok, hanem a többi könyvkereskedői forgalomba nem kerülő kiadvány gyűjtésének általános kérdéseit is sikerül megoldani.

/Bauer J./

121/70

021.843:655.418.2

A könyvkereskedelmi forgalmon kívül megjelenő nyomtatványok gyűjtésének kérdései. /Zur Erfassung der ausserhalb des Buchhandels erscheinenden Druckschriften./ - GUTJAHR, A. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 83.k. 9.sz. 1969. p.531-533. és /Einige Gedanken zum Problem der ausserhalb des Buchhandels erscheinenden Druckschriften./ - FRÖHLICH, G. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 83.k. 9.sz. 1969. p.533-534.

A két cikk szerzője Bettina KNOSPE /Zentralblatt für Bibliothekswesen, 82.k. 1968. 529-531.p./ és Helmut LOHSE /u.a. 83.k. 1969. 222-223.p./ cikkére reflektálva, főleg az utóbbi jelentőségét kiemelve foglalkozik a könyvkereskedelmi forgalmon kívül megjelent nyomtatványok gyűjtésének kérdéseivel.

Az első szerző, GUTJAHR, főleg a helyi jellegű kisnyomtatványok

gyűjtésének problémáit feszegeti. Véleménye az, hogy a gyűjtéssel nem csupán a köteleespéldánnyal hivatalból foglalkozó könyvtárosoknak kell törődniük, hanem a könyvtár minden dolgozójának, különösen az olvasószolgálat munkatársainak. Figyelni kell, hogy az adott terület ilyen jellegű nyomtatványanyaga szerepel-e a Deutsche Nationalbibliographie-ben, továbbá figyelni kell, hogy az ebben nem szereplő nyomtatványanyag /cégekatalógusok, prospektusok stb./ beérkezett-e teljességgel. A nemzeti bibliográfiában nem szereplő, de egyébként általa feldolgozott kiadványokat a Deutsche Bücherei-el közölni kell.

A munkaerőhiány természetesen nagy akadály a pontos bibliográfiai feltárásnál.

A Leipziger Titeldrucket használó könyvtárak a nemzeti bibliográfiától eltérő feldolgozása is külön probléma.

Az egykori tartományi könyvtárak és a szakosított gyűjtőkörű könyvtárak e téren sok segítséget adhatnak.

Gerhard FRÖHLICHnek a köteleespéldány-szolgáltatást illetően az a véleménye, hogy a könyvtári törvény alapján a Deutsche Bücherei az állami bibliográfiai központ, e téren állami feladatot lát el. Ezért a köteleespéldányok megköveteléséhez megfelelő jogkörrel rendelkezik. Másrészt a nyomdatermékek előállítását állami szervek ellenőrzik, illetve végzik. Ezeknek kell gondoskodniuk a köteleespéldányok szolgáltatásáról. Nem okozna nehézséget, hogy a Deutsche Bücherei kiadjon olyan figyelőlapot a kiadványok bejelentésére, mely természetesen minden olyan helyen, ahol kiadványokat engedélyeznek, rendelkezésre állna megfelelő számban.

Ugyanakkor a könyvtári rendelet alapján, azzal összhangban, a művelődésügyi miniszternek a helyi tanácsokra kötelező rendelkezést kellene hoznia.

A megoldás egyre sürgetőbb a tudományos könyvtárak szempontjából, mert elősegítené a munka hatékonyságának növekedését.

/Bauer J./

122/70

025:681.3

Nemzetközi együttműködés az elektronikus adatfeldolgozásnak a könyvtári munkában történő bevezetésére. /Internationale Zusammenarbeit bei der Einsatzvorbereitung der elektronischen Datenverarbeitung im Bibliothekswesen./ - SÜHNHOLD, K.H. = Der Bibliothekar, 24.k. 2.sz. 1970. p.172-174.

Az NDK fenállásának 20. évfordulója tiszteletére a fenti címen ötnapos ülészakot rendeztek Geraban. A cikk erről számol be. A hazai és nemzetközi résztvevőkkel, könyvtári és automatizálási szakemberekkel folytatott szimpózium célja az volt, hogy kifejlessze és koordinálja a KGST országai közötti együttműködést ezen a szakterületen is. Az elhangzott előadások során, s az írásban benyújtott hozzászólások révén a résztvevők beszámoltak országaik jelenlegi kutatási

területeiről és az egyes ágazatokban elért eddigi eredményekről.

A beszámolókból fény derült az egyes kutatási területek mai állására /automatizálás, gépesített folyóirat-katalógus, a külföldi szakirodalom elektronikus adatszolgáltatás céljára való feldolgozása, operációkutatás stb./, az egyes könyvtárakban már működő gépek alkalmasságára, a könyvtári gépesítés további lehetőségeire, a gépesítéssel kapcsolatban jelentkező újfajta munkaszervezési követelményekre. Jelentős helyet kapott az értekezleten a nemzetközi információcserének, a műszaki fejlesztésben mutatkozó együttműködés lehetőségének és a termelékenységnek a kérdése is. Végül a konferencia résztvevői javasolták, hogy hozzanak létre nemzetközi munkacsoportokat e kérdések tanulmányozására, szerveznek módszeres tapasztalati és információcserét a KGST tagországai között, s egészében legyen többoldalu az együttműködés.

/Végh F./

123/70

025:681.31/73/

A korszerű könyvtárgépesítés Amerikában. Egy ausztráliai könyvtáros cikke a már működő automatizált rendszerekről. /American automation updated. A second report on automation in action by a librarian from "Down Under"./ - FIELDING, D. = Library Journal, 94.k. 15.sz. 1969.szept.1. p.2881-2885.

A szerző 24 egyetemi könyvtárat látogatott meg az USA-ban és Kanadában, s a közleményben tapasztalatait foglalja össze.

Általánosságban vizsgálva a kérdést, arra a következtetésre jutott, hogy bár majdnem mindegyik nagyobb könyvtár már bizonyos fokig gépesített, a kezdeti lelkesedés időszakában az elektronikus adatfeldolgozás könyvtári bevezetésének problémáit alábecsülték, az egy évre tervezett munkák rendszerint három évet vettek igénybe. Mindennek ellenére már sok rendszer működik. A költségek azonban ritkán vizsgálhatók meg: a legtöbb esetben rámutatnak arra, hogy a költségeket nem lehet egyértelműen értékelni:

a munka még kísérleti fázisban folyik;

a hagyományos, manuális rendszerek amúgy sem képesek sokáig a feladatok ellátására változatlan módon és szinten sem.

Felmerül az a kérdés, hogy minden egyes ausztráliai könyvtár végezzen-e saját fejlesztési és kutatási munkát, vagy ez központi szerve feladata legyen? Ugy néz ki, hogy legalábbis rendszertervezői gárdával mindegyik könyvtárnak rendelkeznie kell. Ennek oka abban rejlik, hogy a helyi feltételeknek megfelelően kialakult hagyományos feladatok és szolgáltatások az egyes könyvtárakban alapvetően különbözhetnek, és ugyanígy más és más lehet az egyes könyvtárak rendelkezésére álló gépi felszereltség /computer és főleg a perifériális berendezések/.

A könyvtári műveleteket egyenként vizsgálva a következőket említi meg a szerző:

Beszerzés

Több könyvtár már gépesítette ezt a tevékenységét. Ennek első és legnagyobb eredménye a számviteli munka pontos és megbízható elvégzése /a szakmai - könyvtári - előnyök mellett/.

Ezen a területen a jelenlegi legfejlettebb eljárás a következő:

a megrendelésre vonatkozó javaslatot - elfogadása után - azonnal gépi információhordozón rögzítik;

a computer a mágnesszalagra felvitt adatokból előállítja a megrendelőlapot, elkönyveli a különböző költségkihatásokat, szállítási késedelem esetén figyelmeztetést állít ki, reklamál, akceptálja a számlát, különböző jegyzékeket készít a beérkezett anyagról a további gépi feldolgozás céljaira, kitölti vagy elkészíti a könyvkártyát;

az első pontban említett adatrögzítés az integrált rendszerekben egyben a katalogizálás első művelete: a tényleges beérkezéskor csak néhány további - főleg ügyviteli - adatot kell pótolni. Ebben az esetben ez az adatrögzítés az alapja a kölcsönzés automatizálásának /amely magában foglalja a könyv mozgásának regisztrálását és statisztikai értékelését a könyvtár vezetése számára/ is.

Katalogizálás

A kötetkatalogusok készítése az USA-ban nem nagyon terjedt el. A MARC /Machine Readable Cataloging = géppel olvasható katalogizálás/-rendszerrel folytatott kísérletek biztatóbbnak látszanak: nincs semmiféle elvi akadály annak, hogy a MARC szalagról a megfelelő könyvek adatait kikeressek, az adott könyvtár helyi igényeinek megfelelően computerrel rendezzék, betűrendben előrerendezett vagy másféle módon csoportosított katalóguskártyákat nyomtassanak. Mindenesetre a katalóguskártyák ily módon történő előállítására a tapasztalat szerint igen költséges. További gyakorlati hátrányok:

a szalag eredeti szervezésének módja nem általános /a Library of Congress /Kongresszusi Könyvtár/ katalóguskártya-számai szerint van rendezve, de ez nem folyamatos számsor - egyes számok kimaradhatnak és csak később jelennek meg/;

a programozási problémák /a Kongresszusi Könyvtár a szalag felhasználásához programot nem ad: ez különben is lehetetlen az egyes könyvtárak speciális igényei, problémái és szervezése, valamint a felhasznált berendezések különbözősége miatt/;

igy a szalagok felhasználásának költségei is jelentős méretűvé válnak.

Több helyen a katalógusokat a computerben tárolják, kihelyezett adattovábbító végkészülékek segítségével közvetlenül lekérdezhető módon. Ez kiküszöböli azt a hibát, hogy a katalógusok általában csak egy központi helyen férhetők hozzá, a beruházási és üzemelési költségek azonban olyan nagyok, hogy kétséges e megoldás alkalmazhatósága

az ausztráliai egyetemi könyvtáraknál. A MARC-szalagok ausztráliai felhasználása is csak úgy képzelhető el, hogy a szalagokat egy központi helyen állítják össze gépben tárolható katalógusokká és ehhez a központi adatbankhoz a helyi könyvtárak telex segítségével csatlakoznak.

Periodikumok

Az ezen a területen létrehozható legkorszerűbb automatizált rendszer a következőkkel foglalkozik:

a periodikumok érkeztetése;

reklamálás;

köttetésre kijelölés és a köttetéssel kapcsolatos adminisztráció automatikus elvégzése;

teljes vagy részleges állományjegyzékek előállítása;

az újonnan beérkezett számok jegyzékének előállítása;

szelektív kölcsönzés adminisztrálása.

Ausztráliában kétséges a feladat megoldhatósága, mert éppen a rendszer alapját adó művelet, az érkeztetés adminisztrálása és figyelemmel kísérése válik illuzórikussá a tengeren túlról beszerzett folyóiratok előre nem becsülhető, rendszertelen késése miatt. Mindezek ellenére a különböző állományjegyzékek computeres előállítása /azaz a részleges gépesítés/ célszerűnek és megoldhatónak látszik.

Kölcsönzés

A kölcsönzés az USA-ban a legteljesebben és legkielégítőbb módon megoldott művelet, igen nagy, sokszor egymilliós tételszámú gyűjtemények keretében is.

Alapja:

a géppel olvastatható olvasókártya, amely nyomtatott és kódolt formában is tartalmazza az olvasó adatait, rendszerint műanyag kártyán;

a géppel olvastatható könyvkártya /ezeknek az előállítása azonban igen nagy problémát jelent a rendszer indításakor. Célszerűen a könyvek visszaérkezésekor - így először a gyakran forgalomban levő könyvekre - lyukasztják a könyvkártyát/.

A kölcsönzés gépesítésének előnyei:

lehetővé teszi a kölcsönzés teljes, pontos ellenőrzését, esetleg az adatok naponta kétszeri összesítését is;

nem teszi szükségessé külön kölcsönzési nyomtatványok részletes kitöltését, ellenőrzését, gyorsítja a kölcsönzést;

egyszerűbbé válik a könyv visszaadásának művelete is;

a különböző, gyakran szükséges jegyzékek /például az egy olvasónál levő könyvek, késedelmi listák stb./ igen egyszerűen készíthetők el;

a késedelmi figyelmeztetések automatikusan állíthatók elő;

a könyvtár vezetése részére a megfelelő statisztikák automatikusan készíthetők el.

A költségekről pontos adatok itt sem állnak rendelkezésre. Megfigyelhető azonban, hogy a gyűjtemények nagymértékű növekedése sem igényelte az automatizált rendszereknél új munkaerő beállítását.

A következtetések értelmében a szerző szerint Ausztráliában az alábbi területeken kellene előrehaladást elérni:

a periodikumok jegyzékeinek, katalógusainak stb. automatikus előállítása /ezt főleg az ausztráliai könyvtári szervezet - hálózat - erősen decentralizált felépítése indokolja/;

a kölcsönzés gépesítése.

A szerző nem látja érdemesnek az ausztráliai egyetemi könyvtárak részére a beszerzés gépesítésével és a MARC-rendszerrel való foglalkozást.

/Schiff E./

124/70

025.133:778.14.072

Tudósok, kutatók használják a mikromásolatokat. /Scholars and researchers and their use of microforms./ - SCOTT, P. = NMA Journal, 2.k. 4.sz. 1969. nyár. p.121-126.

A mikrofotográfiát már a múlt század közepén feltalálták - az Encyclopedia Britannica 1857. évi kiadásában olvashatunk róla - széles körű hasznosítása azonban csak az utóbbi időben, más technológiák fejlődésével együtt következett be. A mikrofilm elterjedésének első korszakában az információkat megőrző szerepe volt előtérben. Később információterjesztő szerepe hangsúlyozódott hasonlóan a könyvtárakhoz, melyek átalakulnak elektronikus és fotografiai technikát hasznosító tájékoztatási központokká. Gyakran felvetődik a kérdés, hogy helyesen fejlődött-e a mikrofilmezés, és hogy vannak-e kihasználatlan lehetőségei a tudósok, kutatók és üzletemberek számára.

A National Microfilm Association /Országos Mikrofilm Egyesület/ bostoni kongresszusán 1969-ben 9000 ember jelent meg az előadásokon, illetve a kiállításon. A 15 évvel ezelőtti hasonló kongresszust csak 300 ember látogatta meg. 1965 és 1968 között a mikrokopások mennyisége ötszörösére nőtt. Most a készülékek, módszerek és mikromásolatok

fajtája és mérete tekintetében konszolidáció tapasztalható. A különféle mikroddokumentációs rendszerek indokoltsága az állománymegőrzés és gazdaságosság szempontjaitól áttolódott a gyors visszakeresés és az információk hozzáférhetősége felé.

A számítógépek segítségével ma már gyorsan lehet rendezni, változtatni a katalógusadatokat, címeket, kivonatokat, tárgyszavakat stb. Nem lehet azonban számítógéppel tárolni a teljes szövegeket, ezért a teljes művek reprodukálását mikrofelvétel útján oldják meg. Foglalkoznak a számítógépes és mikrofilmes rendszerek összekapcsolásával is, hogy a katalógusadatok kikeresésének és a szöveg megtalálásának műveletei egyesíthetők legyenek.

Mit várnak a kutatók a mikrofilmtől? 1945-ben V. BUSH elkészítette a "Memex" információtároló és -visszakereső gép tervét s kifejtette, hogy a mai komplex civilizációban az emberi tapasztalatok, eredmények tárolására és ismételt felhasználására gépi eszközök szükségesek. Az általa elképzelt gépbe naponta 5000 oldalt kitevő dokumentumanyag táplálható mikrofilmen. Elképzése ma már valósággá vált: a számítógéptechnikától és a mikrofilmtől várható a közeljövő tudományos könyvtárainak átalakulása.

A korszerű kutatókönyvtár a jövőben három kutatói részlegről fog állni. A kereső szobában 15 perc alatt számítógép állítja össze és nyomtatja ki a téma szerint keresett művek jegyzékét. A jegyzéken szereplő valamennyi mű teljes szövegére rendszerint nem lesz szükség. Az első olvasóteremben a művek mikrofilmre vett kivonatát lehet áttekinteni olvasó-másoló készülék segítségével. A művek teljes szövegét kazettás mikrofilmtekercseken tárolják. Szükség esetén ezeket a második olvasóteremben lehet használni szintén olvasó-másoló készülékekkel. A könyvtárak papírdokumentumainak helyét a filmek veszik át. A könyvek kölcsönzését magas térítési díjakkal a minimálisra szorítják, megkönynyítik viszont a mikrofelvetelek nagyítását nemcsak másolatonként 5 mp sebességgel dolgozó olvasó-másolókészülékek, hanem nagysebességű elektrosztatikus nagyítógépek igénybevételével is.

A mikrofilm egyelőre azért nem egyenértékű a hagyományos információtároló rendszerekkel, mert az információ és a felhasználó közé olvasókészüléket kell iktatni, s a jelenlegi olvasókészülékek nem tökéletesek. Mivel az egész mikrofilmes rendszer legfontosabb darabjának az olvasókészüléket tarthatjuk, nélkülözhetetlen a jó minőségű, kényelmes, sokoldalú olvasókészülékek gyártása. Szabványok útján kellene szabályozni a mikrokiadást, s gátat vetni az e területen tapasztalható önkényes formátum-változtatásoknak. Célszerű lenne a jelenleg tucatnyi mikroformátum-változatot 3-4 lényeges formátumra csökkenteni.

/Tőkés L./

Angol-amerikai katalogizálási szabályzat: filmkatalogizálás a Kongresszusi Könyvtárban. /Anglo-American cataloging rules: film cataloging at the Library of Congress./ - CLUGSTON, K.W. = Library Resources and Technical Services, 13.k. 1.sz. 1969. tél. p.35-41.

A Library of Congress /Kongresszusi Könyvtár/ mozgófilm gyűjteményében más problémák merülnek fel, mint az oktatásügyi filmgyűjteményekben. E filmgyűjtemény igen nagy: 35 000 bibliográfiai egység, 30 millió méter terjedelemben. Az állomány nagy része még nincs feldolgozva. Legrégibb filmjük 1894-ből való. Abban az időben szerzői jogi /copyright/ törvény nem írta elő a mozgófilmek bejelentését és védelmét, a törvény csupán a fotomasolatokra és fotográfiákra vonatkozott. Az első filmproducerek úgy szereztek érvényt a szerzői jogi előírásoknak, hogy filmjeik minden felvételéről fotopapír másolatot készítettek. A Kongresszusi Könyvtár a legrégebb mozgófilmek értékes gyűjteményét kapta meg ily módon tartós fotopapíron a gyorsan pusztuló és robbanó nitrofilmek helyett. Több mint 3000 tétel ma is megvan. 1912-ben a szerzői jogi törvényt kiterjesztették a filmekre is, ezért ettől az időtől kezdve már nincsenek papírképek, a robbanó filmeket viszont nem őrizték meg. A filmek jelentőségének növekedésével 1942-ben a Rockefeller Foundation /Rockefeller Alapítvány/ támogatásával kívánták megvalósítani a filmtermés válogatott részének felvételét a Kongresszusi Könyvtár állományába. A nemzeti filmarchivum létesítése azonban új épület hiányában elmaradt. A Kongresszusi Könyvtár ennek ellenére megszervezte a filmek feldolgozását. Ehhez felhasználta a filmmel együtt kötelezően beszolgáltatott leírást, rövid összefoglalót, de magát a filmet egyelőre visszaküldték a gyártónak. A könyvtár által készített katalóguscédulák iránt növekvő érdeklődés nyilvánult meg. 1951-ben a régi filmek katalogizálásával, 1958-ban az összes amerikai mozgófilm feldolgozásával bízták meg a Kongresszusi Könyvtárat. Addigra már kb. 67 000 mozgófilm és filmcsik katalóguscéduláját sokszorosította a könyvtár. 1958-ban 7000 új filmcím leírása készült el.

A katalogizálási szabályzatot számos előkészítő tárgyalás után alakították ki. A szabályzat alapját 1953-ban, a nemzetközi filmkatalogizálás tárgyában tartott nemzetközi konferencián határozták meg. A szabályzat: International Rules for the Cataloguing of Educational, Scientific and Cultural Films and Filmstrips. Prelim. ed. Paris, 1956. /Reports and Papers on Mass Communication. 17./ A Library of Congress csak az osztályozási jelzet kérdésében tért el ettől az előírástól, mert a Dewey-féle osztályozás helyett az Egyetemes Tizedes Osztályozást csak 1963-1968 között vezette be.

Az utóbbi években a mozgófilmek iránti érdeklődés rendkívül megnőtt. Az oktatófilmek és audio-vizuális eszközök elterjedését, az American Film Institute /Amerikai Film Intézet/ megalakulását, a computeres jegyzékkészítő technológia elterjedését követően sürgető igények merültek fel korszerű filmkatalogizálási szabályzat és szakkifejezés-gyűjtemény elkészítése iránt. A filmezés technikájának fejlődése is szükségessé teszi a régi angol-amerikai filmkatalogizálási szabályzat módosítását.

Mozgófilmek katalogizálásával a Kongresszusi Könyvtáron kívül az Amerikai Film Intézet és a National Education Association /Országos Oktatási Szövetség/ audio-vizuális oktatási osztálya is foglalkozik. Ez utóbbi több filmfeldolgozási szabványt jelentetett meg, s elsősorban az iskolai oktatási igényeket elégíti ki. A Film Intézet számára viszont a film mint művészet fontos, így feldolgozási előírásaiban a szereplőkkel, szerepekkel és olyan kérdésekkel foglalkozik, melyekre a Library of Congress nem utal. Ezért szükség van az egymástól különböző katalogizálási szabályok összehangolására.

Mindegyik szabályzat előírja a katalóguslapon a "mozgóképek" vagy "filmcsik" megjelölést. A címet ugyanúgy kell leírni, ahogy a filmen szerepel. Az Oktatási Szövetség szabályzata betűvel írja át a címkezdő számokat. Ha a cím angol, de a hang más nyelvű, azt a cím után feltüntetik. A különböző koru és szakmájú nézőközönség számára készülő oktatófilmek esetében szükséges tájékoztatást adni az ajánlott nézők köréről, a közönség jellegéről is. Vitás kérdés a tárgykör feltüntetése, ezt a gyűjtemény nagysága és a használat módja befolyásolja. Míg egy kis, szakosított filmgyűjteményben a szakjelzetnek nincs jelentősége, addig a Kongresszusi Könyvtárban, ahol a filmek címfelvételeit könyvek és más dokumentumok katalóguskartonjaival együtt kezelik és bibliográfiákat állítanak össze, lényeges módja feltüntetése. Nem alakult ki egység a sorozatban kiadott filmcsikok és a némafilmet kísérő hangfelvételek nyilvántartása tekintetében sem. A Kongresszusi Könyvtár az új szabályzat kialakítása érdekében a filmhasználatok véleményét várja.

A cikket az angol-amerikai filmkatalogizálásra vonatkozó publikációk bibliográfiája egészíti ki.

/Tókécs L./

126/70

025.3/.4:05

A könyvtári állomány statisztikai vizsgálata. /Sztatiszticeszkoe iszszledovanie effektivnoszti iszpol'zovanija fondov./ - SULEJKIN, N.M. - MAHOTENKO, Ju.A. - NOVIKOVA, L.Sz. = Naucsnye i Tehniceszkoe Biblioteki SzSzSzR, 1969. 9.sz. p.17-21.

A műszaki könyvtárak egyik legsúlyosabb kérdése az állomány hasznosításának biztosítása. Ezt segíti elő a periodikum állományok hasznosításának statisztikai vizsgálata, amelyre a szerzők metodikát dolgoztak ki.

A felmérést primer és szekunder folyóiratok szerint tagolva javasolják /"A" és "B" csoport/.

A folyóiratok hasznosítási fokát közvetlen hasznosítás, illetve a dokumentációs feldolgozás mértéke /hasznosított cikkek száma a cikkek számához viszonyítva, kölcsönzések száma; a folyóirat egy kölcsönzésére jutó előfizetési díj vagy érték/ szabja meg. Az értékelésre az alábbi mutatókat dolgozták ki:

a folyóirat hasznosítása az információk karterek szempontjából /lerakott cikk-kartonok és összes cikkek aránya/;

- a lefordított cikkek és összes cikkek aránya;
- készített cikkmásolatok és összes cikkek aránya;
- kölcsönzések száma;
- annotált cikkek és összes cikkek aránya;
- az egy kölcsönzésre jutó folyóirat-érték /előfizetési díj/.

Az egyes folyóiratcímek vonatkozásában ezeket a mutatókat külön-külön gyűjtött adatok alapján számítják ki.

A referálólapok és más szekundér folyóiratok /"A" csoport/ hasznosítási mutatói bizonyos mértékig eltérőek.

Mindkét csoport adatainak gyűjtésére a mutatók számítására szolgáló alapadatoknak megfelelő, folyóirat-füzetenkénti statisztikai lapot használnak.

Szabadpolcos folyóirat-kiadás esetében minden számban egy folyamatos számláló lapot helyeznek el és felkérlik az olvasókat, hogy igénybevétel esetén a következő számot huzzák alá, így külön nyilván tartás nélkül is megállapítható a kölcsönzések /használat/ száma.

A folyóirat-kihasználási vizsgálat 3 szakaszból áll:

1. előkészítő munka,
2. statisztikai adatok összegyűjtése,
3. statisztikai adatok feldolgozása.

Ha az állomány maximum 50 000 egységet /folyóiratszámot/ tartalmaz és a feldolgozó csoport létszáma 10 fő - az első és harmadik szakasz 1-3 hónapot vesz igénybe. A második szakasz hossza attól függ, milyen mélységet igényel a vizsgálat. Legalább 6 hónapot kell ezzel foglalkozni.

A feldolgozó csoport összetétele: könyvtárvezető, dokumentációs osztály munkatársa, bibliográfiai csoport tagja, fordító, xeroxmásoló, kölcsönző könyvtáros, segéderők. Minden beérkező folyóiratba be- ragasztják a statisztikai adatlapot, amit az ismert adatok előzetes kitöltése után az egyes elvégzett feltárási és hasznosítási folyamatoknak megfelelően folyamatosan töltenek ki.

A kapott adatokat computerrel dolgozzák fel - mindkét nyomtatványhoz külön programot kell készíteni. Az értékelést beszerzési típusok szerinti bontásban /hazai folyóiratok, külföldi folyóiratok, külföldi fotoprint, ágazati - hatósági - folyóiratok/ végzik, mindkét csoportban.

/Koronczay B./

127/70

025.3/.4:608.3

Speciális szakterület szabadalmi dokumentumainak feldolgozási munkanormái. /Normirovanie truda pri obrabotke uzkoszpecializirovannogo patentnogo fonda./ - ZSALKOVSKIJ, V.G. = Naucsnye i Tehniczeszkoe Biblioteki SzSzsZr, 1969. 9.sz. p.37-41.

Az egyes szakterületekre vonatkozó szabadalmak többdimenziós feltárása igen jelentős, bár munkaigényes feladat. Egy szabadalmi leírásról ui. feltétlenül több kartont kell készíteni /szám, név, tárgyszó/, minden anyagot annotálni kell és az egész állományt kis egységekre kell bontani a visszakeresés biztosítása miatt.

Az ismertetett munkanormákat ötféle szabadalmi dokumentumtípus feldolgozására állapították meg. Ezek a következők:

szabadalmi leírás, nyomtatásban vagy xerox-, illetve fotomáslaton;

szabadalmi leírás mikrofilmen;

szabadalmi jogszabályok, előírások, módszertani utmutatók;

a szabadalmi közlönyben közzétett szovjet szabadalmak;

járolékos alkatrészek szabadalmi védettségének megállapításával kapcsolatos adatok.

E csoportok elkülönítését a munkaerőigény és a normaidők megállapításánál alapul vehető teljesítményegységek eltérő volta indokolja. Az egyes csoportokon belül is lehetnek eltérők a különböző munkaműveletek /elemek/ teljesítmény-egységei. A munkaműveletek két kategóriára oszlanak: a technikai és az alkotó jellegű munkaműveletek kategóriáira. Az előbbiek időszükségletét tényleges munkaidőszükséglet-számítással, illetve -méréssel határozzák meg, az utóbbiaknál a műszaki tervező-szerkesztő munkák analóg műveleteiből indulnak ki. Az egy egységre /pl. egy nyomtatott vagy másolatban beszerzett szabadalmi leírásra/ jutó művelési idők összege adja egy egység feldolgozásának normaidejét. A napi teljesítmény-követelmény megállapításánál emellett figyelembe veszik a tárgyi és személyi mellék- és veszteség-időket is.

Változó egységekre vonatkoztatják a művelési időket pl. a szabadalmi jogszabályok, előírások és módszertani utmutatók esetében, ahol az anyag átvételének, áttekintésének és elemzésének bibliográfiai karton-készítésének és raktári elhelyezésének időnormáját egy füzetre /brosúrára/ határozzák meg, míg a tematikus kérdésekről készülő egyedi témakartonok időnormájának egysége egy karton.

A munkaműveletek időnormájának meghatározásakor a műveleteket elemekre bontják, ami hozzájárul a munkamódszerek tökéletesítéséhez, a célszerűtlen munkavégzés megszüntetéséhez és a dolgozók oktatásához, illetve továbbképzéséhez.

A cikk közli az öt feldolgozási csoport normaidő-táblázatait. Ezek jellegét szemlélteti az alábbi két példa:

1. táblázat

Nyomatott, illetve másolatban rendelkezésre álló
szabadalmi leírások feldolgozásának időnormái

Művelet megnevezése	Egység	Idő/perc
Átvétel az iktatóból	egy szabadalmi leírás	3
Osztályok szerinti rendezés	"	3
Iktatás /leltározás/	"	2
Szabadalmi leírás száma szerinti karton készítése, címfordítással	"	10
Szabadalmi osztály szerinti karton készítése	"	5
Név szerinti karton készítése	"	5
Tárgyszavas karton készítése	"	20
Elhelyezés az állományba	"	8
		<hr/> 56

2. táblázat

Szabadalmi jogszabályok, előírások, módszertani utmutatók
feldolgozásának időnormái

Művelet megnevezése	Egység	Idő/perc
Átvétel az iktatóból	1 db broszura	5
Az anyag átnézése és elemzése	"	40
Annotált karton készítése	"	20
Elhelyezés az állományba	"	5
Témaköri kartonok készítése	1 db karton	10
		<hr/> 80

/Koronczay B./

128/70

025.323:014.5:681.31

A KWIC-index kulcsszavainak közvetlen kiválasztása. /Direct selection of keywords for the KWIC index./ - HELBICH, J. = Information Storage and Retrieval, 5.k. 3.sz. 1969.okt. p.123-128.

A prágai Sugárárhigiéniái Intézet 1965 óta adja ki az Index Radiohygienicus c. bibliográfiai folyóiratot, amely MINSZK 22 computerrel előállított szerzői mutatót és KWIC-indexet is tartalmaz.

Többféle képpen próbálták már kiküszöbölni a következőket:

az eredeti - csak a címre támaszkodó, Luhn-féle - KWIC módszer hibalehetőségeit;

a cím nem mindig fejezi ki a tartalmat;

a címekben alkalmazott szavak minimális egységesítése is hiányzik;

a szóösszetételek is problémákat okozhatnak.

A közlemény a prágai intézet gyakorlatát és tapasztalatait tárgyalja.

Elégtelennek bizonyult az a módszer, amely az automatikus referátumkészítés módszereit - a szavak együttes előfordulásának vizsgálata, szóstatistikák - próbálta alkalmazni a címekben előforduló szavak relevanciájának megítélésére. Egy adott minta feldolgozásánál a szavakat előfordulásuk gyakorisága szerint gyakorisági sorba rendezve a tartalmat kifejező - releváns - és nem-kifejező szavak egymástól nem különültek el: a gyakoriság vizsgálata tehát nem adott támpontot arra nézve, hogy az adott szó releváns-e vagy sem.

Az irreleváns szavak szótára segítségével történő automatikus kijelölésnél /amikor a gép a cím egyes szavait a szótárba felvett szavakkal hasonlítja össze és így állapítja meg a relevanciát, azaz jelöli meg a releváns szavakat/ is lép fel hiba:

a helytelenül irrelevánsnak felvett szavak információvesztést okoznak, míg

az ellenkező esetben, a címben előforduló egyes, a tartalomra nézve nem jelentős szavakat is relevánsként kezelve, növekszik a zaj /a relevánsnak mutatkozó, de nem releváns információ volumene/. A szótár méreteinek növelésével erősen növekszik a computer-program futási ideje is.

A prágai intézetben ezért a tartalmat kifejező szavak szellemi /és nem automatikus/ munkával történő, ún. pozitív kijelölését alkalmazzák. Ezzel a módszerrel csökken a memóriailgény /a szótárt nem kell a computerben tárolni/ és a program futási ideje /kb. 15%-kal az eredeti programhoz viszonyítva/; csökken a feldolgozás fajlagos költsége is. Ugyanakkor lehetőség nyílik arra, hogy a ritkán előforduló - és

ezért az automatikus módszernél a szótárba fel nem vett - irreleváns szavakat is irrelevánsnak kezeljük: ezzel további 10%-kal csökken a futási idő és javul a produktum minősége /csökken a zaj/.

A kérdés pontosabb megvizsgálása egy adott cimhalmazra nézve a következőkre mutat rá:

a címekben található különböző szavak 1/3-a, előfordulási gyakoriságukkal súlyozva 2/3-a egyértelműen irreleváns;

a Chemical Titles irreleváns szótárának szavaival egybevetve ebben a szótárban a fent meghatározott irreleváns szavak 1/3-a található meg: ezért ezzel a szótárral dolgozva az index volumene 12%-kal megnőne, a zaj is növekedne;

a nem releváns szavak közel fele csak egy-egy alkalommal fordul elő a mintában megvizsgált 9000 cimben: ezeket a szavakat a szótár relevánsként kezelné és így az index további 10%-kal növekedne;

a címekben előforduló szavak jelentős hányada bizonyos összefüggéseiben nem releváns, másokban igen: a szellemi munkával végzett pozitív kijelölésnél lehetőség nyílik jelentőségük szakmai szempontból történő mérlegelésére, így a zaj jelentősen csökkenthető, információvesztés nélkül /a közlemény szerint az ilyen szavak előfordulásának gyakorisága 6-7%/.

Igy a fenti eljárás:

kiküszöböli az automatikus módszer hibáit;

lehetőséget nyújt a címek szakmai megítélésére és a szakszempon-
toknak megfelelő feldolgozására;

csökkenti a futási időt;

csökkenti a rendszer zaját és

csökkenti a fajlagos feldolgozási költségeket.

/Schiff E./

129/70

025.353:681.3

A könyvtári kötetkatalógus készítésének automatizálása. /Programming the library catalog./ - HARRIS, J.L. = Drexel Library Quarterly, 5.k. 2.sz. 1969.ápr. p.84-91.

A könyvtár automatizálásánál szokványosan a legelső feladat, amelyet megoldanak, a könyvtári kötetkatalógus előállításának gépesítése.

A problémák, amelyek ezzel kapcsolatban fellépnek, a következők:

pénzbe kerül; többbe, mint azt előre gondolnák, sőt az ezzel szemben mutatkozó javulás az olvasószolgálat munkájában a költségek vonatkozásában nem hoz semmiféle "kézzelfogható eredményt;

a kötetkatalógus rendszeresen elévül, újra meg újra elő kell állítani;

az adatrögzítés sok gépelési munkával jár: a nyomtatott katalóguscédulák közvetlenül nem használhatók fel a gépesített rendszerben;

a könyvtárosoknak szokatlan technikát és módszert honosít meg.

Az új technikai lehetőségek kihasználásával azonban rohamosan csökken a fajlagos előállítási költség és az előállításához szükséges idő; a kötetkatalógus ezenkívül nincs helyezkedve /a cédulakatalógussal ellentétben/; igen tömör, kis helyet foglal el; könnyű keresni benne, sokféle szempont alapján is. Ezek az előnyök túlkompenzálják a fentebb említett hátrányos tüneteket.

A szerző ismerteti egy, kötetkatalógus előállítását lehetővé tevő, gépesített rendszer működését. A rendszert egy iskolai könyvtár részére fejlesztették ki.

A lyukkártyás szervezés miatt igen szigorú feltételeket kellett kielégíteni; a leghátrányosabb következményeket az vonta maga után, hogy az adatokat rögzített pozíciószámú mezőkbe kellett elhelyezni. A szükséges kódok, a szerző neve és a könyv címének rögzítésére egy lyukkártya rendszerint elegendőnek mutatkozott, de több adat már nem fért volna a lyukkártyára. Így az első kártya a könyv azonosító számát, a kiadás évét, a raktári jelzetet tartalmazta, valamint a fenti adatokat, azaz a szerző nevét és a címet /rövidítve/. A második kártyán adták meg a cím folytatását /ha szükséges volt/ és a további adatokat /ábrák, lapok száma; a könyv egyéb jellegzetességei stb./.

A hibamentes munkához a tapasztalat szerint szükség volt arra, hogy a rögzítendő adatokat előzetesen úrlapra gépeljék. Annak ellenére, hogy a katalogizálási munkát átlagon felüli minőségben végezték, igen sok zavartkeltő hiba ugrott ki a kötetkatalógusokban. Olyan hibák, amelyek a cédulakatalógusnál nem okoztak semmiféle problémát. Ezért a gépesítés bevezetése jelentős, előre fel nem mért és így időben alábecsült szerkesztési munkát igényelt.

Problémát okozott az is, hogy az intézeti adatfeldolgozási osztály más feladatokkal is foglalkozott. Ha a fizetési jegyzéket kellett elkészíteni, a kötetkatalógust félretették. Ezért külső számítérbéreltek. A szerző - rendelkezvén programozói ismeretekkel - a programot maga készítette el. A szükséges rendezési műveleteket azonban nem a computer, hanem lyukkártya-rendezőgépek segítségével végeztették el.

A gépi idő jelentős részét a kártyák lassu beolvasása foglalta le. Jelentős, az eredményeket rontó költségtényező volt az adatok rögzítése lyukkártyán; az eredmények nyomtatása a computer gyorsnyomtatóján és a kötetek kötése.

Gyakorlatban szerzett tapasztalataiból azt a tanulságot vonja le a szerző, hogy a lyukkártyás szervezés /amelyben a lyukkártya-rendezőgép alkalmazását is betervezték/ sok megkötéssel járt; olyan - közvetlenül a computerhez kapcsolódó - szervezést kell a jövőben megvalósí-

tani, amelyben feloldható a maximált hosszúságú adatok feltétele. Ezenkívül nem mutatkozott megfelelőnek a lyukkártyás gépek által produkált szöveg minősége sem: itt is jobb eredményeket adhat a computer gyorsnyomtatójának alkalmazása.

Feltétlenül szükséges, hogy a teljes folyamat a könyvtáros szakember felügyelete alatt menjen végbe, különben egyes lépéseknél elviselhetetlenül nagy szerkesztési munkaszükséglet lép fel. Ugyanakkor a rendszerszervezőnek igen korán - szinte már a gépesítés bevezetését előlő döntés meghozatalakor - be kell kapcsolódnia a szervezési munkákba.

Ha a kötetkatalógus már elkészült, ez egyben azt is jelenti, hogy annak anyaga gépi információhordozón is megvan. Ez további - a dokumentációs munka irányába mutató és még az iskolai könyvtárakban sem elhanyagolható jelentőségű - fejlesztési lehetőségeket rejt magában.

Végül megenlíti a szerző, hogy saját tapasztalatai is igazolják azt az elvet, amely szerint a régi cédulakatalógust legalább egy évig még meg kell tartani az átszervezés után és gondozni kell a kötetkatalógus készítésével párhuzamosan. Csak ez biztosítja a felhasználó részére a zökkenőmentes átmenetet a régi adminisztrációról az újra.

/Schiff E./

130/70

025.45:025.343.1

Az EURATOM tezaurusza és az ETO; együttes alkalmazásuk kisméretű tájékoztatási központ szakmai szervezésére. /EURATOM Thesaurus and UDC; combined use for the subject organization of a small information service./ - MAROSI, A. = Journal of Documentation, 25.k. 3.sz. 1969. szept. p.197-213.

Az izraeli Atomic Energy Commission /Atomenergia Bizottság/ tájékoztatási szolgálata a könyvtár felhasználóinak viselkedését tanulmányozva arra a megállapodásra jutott, hogy a nukleáris tudományok komplex, de mégis erősen speciális szakterületén a gyűjtemény szakmai feltárásának a természetes nyelv használatán kell alapulnia; a gyűjteményről betűrendes indexkötetet kell elkészíteni; megfelelő módon létre kell hozni az átmenetet a hagyományos, de az információátárolásban és -keresésben ismert hibákkal rendelkező ETO-rendszer, illetve valamely - célszerűen az EURATOM /European Atomic Energy Community = Európai Atomenergia Közösség/ - tezaurusz között.

E felismerés alapján 1966-ban munkálatok indultak meg azzal a céllal, hogy egyelőre a kb. 20 000 kötetből álló és az ETO szerint szakozott könyvgyűjtemény részére koordinált indexelés segítségével betűrendes indexkötetet állítsanak elő.

A szerző példákkal igazolja azt a tételét, hogy az ETO-jelzetek közvetlen permutációjával nem építhető fel kereső rendszer; az összetartozó fogalmakat kifejező jelzetek vagylagos megoldásuak lehetnek,

sőt az ETO fő táblázatainak igen távol eső részein helyezkednek el.

Igy például a neutron diffrakció vagylagos jelölési módjai:

539.125.5.172;

539.12.172:539.125.5

539.171.4

az egészségügyi fizika:

613.6:621.039, de egyes részletkérdései:

612.014.481 sugárhatások az emberi szervezetre;

539.12.04:622.1... sugárhatás a test egyes részeire;

616-001.28 sugársérülések;

615.849 radiológia.

A tezaurusz használhatóságára nézve a közlemény kifejti, hogy a tezauruszt olyan nagy /központi/ rendszerek fejlesztik ki, amelyeknek célja a nagy output és a nagy visszahívási arány /a pontossági arány a kérdésbe felvett deskriptorok számának növelésével emelkedik/ és így a deskriptorok meglehetősen általános szintű fogalmakat fejeznek ki. A tezaurusz szerkezete rugalmasabb, a szótára mindig aktuálisabban tartható, mint az ETO-é.

A kis tájékoztatási rendszerekben az egyes felhasználók rendszerint igen speciális igényeit kell kielégíteni, ezért az itt alkalmazott indexelő nyelvnek és munkamódszernek másnak kell lennie, mint a nagyobb rendszerekben; a visszakeresésnél inkább a nagyobb pontosságra törekszenek. A kis rendszerekben a tezaurusznak már az input oldalon igen specifikus fogalmak kifejezését kell lehetővé tennie.

Az alkalmazandó szótár kiválasztásához megvizsgálták az USAEC /US Atomic Energy Commission = Amerikai Atomenergia Bizottság/ tárgy-szó-szótárát és az EURATOM tezauruszt. Annak ellenére, hogy kevésbé általános jellege miatt az előző alkalmazása kedvezőbbnek látszott, munkájukban mégis - főleg nemzetközi szerepe és ezért perspektivikus jellege miatt - az utóbbit használták fel.

Megfigyelhető volt, hogy az EURATOM által használt deskriptorok az ETO-ban négy-öt számmal kifejezhető, míg az "elfogadott tárgyszavak" hat-nyolc számmal kifejezhető fogalmat fedtek. Ahhoz, hogy az EURATOM tezauruszt alkalmazzák, lépcsőzetes - szintekre bontott - transformációs rendszer kidolgozása volt szükséges. Ehhez az alapot az ETO rendszerben bennfoglalt hierarchia adta.

Az elkészített konkordancia-szótár két részből állt:

1. a hierarchia kifejezésére ETO jelzetek szerint rendezve:

ebben az EURATOM tezaurusz szerepe a következő: a generikus fogalmak szintjén megadja az összefüggések hálózatát, valamint pontosítja az ETO szakszempontról elégtelen kifejezéseit;

2. az EURATOM tezaurusz alapján betürendbe rendezve, és így megadja:

a terminológiai ellenőrzés lehetőségét szinonima és kváziszinonima hálózatával;

a rendszer szilárd koordinált szerkezetét az egymással szoros és kölcsönös kapcsolatban levő fogalmai segítségével.

Igy ez a második rész ad alapot a kereséshez.

A két rendszer kapcsolatát /az ETO és az EURATOM rendszerét/ az ETO osztályok, alosztályok stb. felhasználásával kialakított módosítók, értelmezők adják.

Az indexelő nyelv fogalmait négy szintre bontották:

felső szint /gyűjtő deszkriptorok/;

általános szint /deszkriptorok/;

specifikus szint /engedélyezett tárgyszavak/;

alsó szint /tiltott tárgyszavak; kísérleti tárgyszavak/.

A technikai munkát és az index összeállítását cédulázás segítségével végezték el. A cédula felső felére az index-kifejezést, a neki megfelelő ETO jelzetet /ha van/ és a kifejezés forrását /EURATOM tezaurusz és-vagy az ETO/ vitték fel. A cédula alsó felén a hierarchikus utalásokat helyezték el.

Amikor a munkát megkezdték, a nukleáris tájékoztatás területén még semmiféle nemzetközi együttműködés nem létezett. Azóta az IAEA /International Atomic Energy Agency = Nemzetközi Atomenergia Ügynökség/ bejelentette az INIS /International Nuclear Information System = Nemzetközi atomtájékoztatási rendszer/ megalakulását. Ez a rendszer csak az információ gépi feldolgozását centralizálja, a felhasználást a tagországokra bizza. A rendszer szellemi alapját az EURATOM tezauruszra alapított közös indexelő nyelv képezi. A fentiek szerint a helyi tájékoztatási központoknál célszerű lenne ezt a nyelvet a javasolt módon kiegészíteni és az így kialakított EURATOM/ETO közös nyelvet alkalmazni.

/Schiff E./

131/70

024.45=20 UDC

Az ETO fejlődése Angliában. /Steps in the development of BS 1000 (UDC)./ - WRIGHT, I.E. = Aslib Proceedings, 21.k. 5.sz. 1969. p. 195-203./

Az ASLIB /Association of Special Libraries and Information Bureaux = Szakkönyvtárak és Tájékoztatási Irodák Szövetsége/ 1926-ban történt megalakulása óta nagy érdeklődést mutatott az ETO iránt és 1930-ban határozatot hozott, mely szerint elfogadja az ETO-t. Az ASLIB és az 1927-ben alakult BSIB /British Society for International

Bibliography = Angol Nemzetközi Bibliográfiai Társaság/ közös bizottságot létesített az ETO angol nyelvű kiadására az Institut International de Bibliographie /Nemzetközi Bibliográfiai Intézet/ és I. DEWEY /Melvil DEWEY fia/ hozzájárulásával. Ennek eredményeként jelentek meg 1936-ban az angol nyelvű ETO egyes táblázatai és ebben az időben többen foglalkoztak az ETO különböző szakjainak fejlesztésével és fordításával. A BSI-t /British Standards Institution = Brit Szabványügyi Intézet/ még a második világháború előtt megbízták az ETO angol kiadásának megjelentetésével.

A második világháború nagymértékben hátráltatta a munkát, sőt egyes kész részletek pusztulását is okozta, mégis egyes szövegek megjelenhettek. Ugyancsak megszakadt az angol szakemberek kapcsolata a FID-del, de a háború után ezt hamarosan helyreállították.

1949-ben újjáalakult az ASLIB és átvette a BSIB ETO-val kapcsolatos feladatait is.

Az 1950-es évek a meggyűlés éveit voltak, s ez még az 1960-as évekre is átnyúlt. Több táblázatot át kellett dolgozni, sok rész nem volt kapható angol nyelven és még az 1964-ben megjelent negyedik angol kiadás sem volt teljes. Az a veszély fenyegetett, hogy az ETO használói áttérnek az újabb osztályozási rendszerekre, új felhasználók pedig nem fognak akadni. Ezért határidőt tűztek ki az ETO munkálatainak befejezésére: 1969. decemberét.

A terv az volt, hogy a legutolsó német kiadást veszik az angol kiadás alapjául és természetesen figyelembe veszik a legutolsó német kiadás óta jóváhagyott és közzétett változtatásokat, illetve a fejlődést is. 1968-ban angol szabványként /BS 1000/ tizenegy részt publikáltak, nyomdában van és rövidesen megjelenik tizenegy rész, három rész pedig most kerül nyomdába /az angol szöveg szerint "part"/.

Azonban, ha az ETO teljes angol kiadása rendelkezésre is áll majd, akkor is jelentékeny munkát ad a fejlesztések és korrekciók gyors végrehajtása. Azt tervezik, hogy külön állandó munkatársakat fognak ezzel a munkával foglalkoztatni, mert minden idevonatkozó belföldi és külföldi tapasztalatot és javaslatot figyelembe kívánnak venni. A cikk külön megemlíti a VINITI /Vszeszojuznűj insztitut naucsnoj i tehniczeszkoj informacii = Össz-szövetségi Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Intézet/ ilyen irányú munkásságát.

A cikk végén három táblázatban, grafikus ábrázolásban összefoglalva mutatják be a cikkben tárgyalt fejlődést.

/Moravék L./

Uj egyetemes osztályozási rendszer. Beszámoló a folyamatban lévő kutatásokról. /Development of a new general classification: a progress report./ - AUSTIN, D. = The Information Scientist, 3.k. 3.sz. 1969.nov. p.95-115.

Az Institute of Information Scientists /Tájékoztatástudományi Szakemberek Intézete/ 1969. április 19-i, londoni ülésén az új osztályozási rendszert mutatták be. A hagyományos osztályozási rendszerek a tudás világát önálló tudományágakra tördelik és ezeket egymás után következő fokozatokra bontják fel. Problémákat okoz az, hogy a merev klasszifikációs rendszerek állandó korszerűsítése nehezen vihető végbe, az új fogalmak nem mindig kerülhetnek megfelelő helyre, valamint nem egyértelmű az osztályozás. Az új osztályozási rendszernek az alapja az, hogy minden fogalom csak egyszer szerepel egy megfelelő szótárban, ahol szakjelzetet kap, amelynek segítségével ez a fogalom mindenkor azonosítható. Ugy találták, hogy bármely összetett tárgyban szereplő fogalom két alapvető fogalomtípusba tartozik: vagy entitás vagy attribútum. Ezeket a fogalmakat megfelelő táblázatokból azonosítják és válogatják ki, azután oly tárgyszavakká építik össze, amelyekben minden elem felismerhető és visszakereshető computerrel. A változt rendszer még nem kész, a kutatások és munkálatok most vannak folyamatban. Még a nevét sem állapították meg, de nem akarják "osztályozás"-nak nevezni. Vele a Dewey-féle és a Library of Congress /Kongresszusi Könyvtár/-féle osztályozási rendszereket óhajtják helyettesíteni. Ehhez a fentiek szerint logikusan az első lépés az, hogy a készen kapott tárgyszavak jegyzékai helyett alapfogalmak jegyzékait dolgozzák ki. Ez a változás két tényezővel kapcsolatos: a tájékoztatói anyag robbanásszerű növekedésével és a computer megjelenésével.

A hagyományos osztályozási rendszerek nem tudnak lépést tartani a computer alkalmazásával felmerülő igényekkel és a tudás legújabb fejlődésével, nem tudják a kívánt precizitást nyújtani. Ezekben az osztályozási rendszerekben a fogalom be van zárva egy szaktárgyba úgy, mint egy kavics a betonba és onnan nehezen vehető ki, ha más szaktárgy keretében van rá szükség, vagyis ezekben a rendszerekben nem lehet a fogalmakat szabadon kölcsönözni az egyik területről a másikba. Több kísérlet történt ennek a problémának a megoldására; az első RANGANATHANÉ volt. Mintegy 15 évvel ezelőtt sok szakkönyvtáros kezdte a dolgot a másik végén, amikor az általuk feldolgozott szakirodalomban előforduló fogalmakat és szakkifejezéseket kezdték osztályozási rendszerbe szervezni. Ez volt az első lépés a computeres rendszerekben is feldolgozható adatok létrehozása felé.

Az ismertett új osztályozási rendszerben az osztályozó könyvtáros először analizálja a dokumentum tárgyát, azután azonosítja a benne szereplő fogalmakat, majd megállapítja a fogalmak közötti viszonyt és kiválasztja a megfelelő operátorokat, összekapcsolja a fogalmakat és operátorokat, s így megkapja a dokumentum tárgyát.

A cikk ezután részletesen ismerteti a fogalmak rendszerbe szervezésének szakaszait és problémáit. A tárgyalásnak ez a része egészen

részletekbe menően beszél például arról, hogy "nagyon" fogalom soha nem állhat magában, csak más fogalommal vagy fogalmakkal együtt, pl. "nagyon nagy frekvencia". Az ilyeneket a "relatív" kifejezésekhez sorolják be. Tárgyalja a cikk azt a kérdést is, hogy a fogalmak elrendezésének az egymásra következés és okozati összefüggés sorrendjében kell történnie, tehát az elemitől az összetett felé. Ugyanezen elv alapján következnek egymás után az attributum jellegű fogalmak /szin, alak, fagyás, forrás, oldás stb./. Meg kell találni minden egyes szak kifejezésnek a helyét, hogy logikailag melyik kategóriába illik bele, meg kell kapnia szakjelzetét. Persze így soha nem érnek a kategóriaalkotás végére és ezért gondoskodni kell a kategóriák számának csökkentéséről. Ehhez vezető egyik eszköz lenne a "gyökér fogalom elve", melynek alapján egybe lehetne foglalni például a folyadékok "kiömlését" és a folyékony fémek vagy műanyagok "préselését" és ezek ugyanazt a szakjelzetet kaphatnák. A tezausz azonban még nem kész.

Nehéz problémát jelent azoknak az attributumoknak az elhelyezése, amelyek nem kapcsolhatók egyetlen entitáshoz. Ezek számára a külön "mesterséges" elhelyezést biztosító "General Systems" jegyzékét vették tervbe. Egyébként, ha egy összetett tárgyszóban több entitás vagy több attributum van, akkor ezeket egy előre megállapított rangsor szerint kell osztályozni, pl. előbb a passzív, azután az aktív fogalom, előbb a tulajdonos, azután a tulajdon következők.

A cikk ezután tárgyalja a tervezett operátorok kérdését, azonban közli, hogy a munkálatok e téren sem fejeződtek be, még itt is változtatások várhatók.

A rendszer hatékonyan a computeres információfeldolgozásban alkalmazható, és így a nagy egyetemi könyvtárakban vagy a nemzeti bibliográfiák szerkesztésénél a szerző szerint nagy jövője van. Egyes szakkönyvtárak nyilván változtatni fognak a rendszeren saját különleges céljaiknak megfelelően. A cikk függelékekben példákat mutat be a rendszerből.

/Moravék L./

133/70

025.5:027.7

Hatékony tájékoztatási rendszerek az egyetemeken és főiskolákon - a 3. főiskolai reform következményeként. /Effektive Informationssysteme an den Universitäten und Hochschulen als Konsequenz der 3. Hochschulreform./ - DUX, W. - PAUL, H.-J. = Informatik, 16.k. 4.sz. 1969. p.15-18.

A Német Demokratikus Köztársaság tájékoztatási intézményeinek és tudományos könyvtárainak munkatársai az NDK fennállásának 20. évfordulója alkalmából vállalták az információ gyors és jobbá tételével kapcsolatos feladatokat.

1. Új célkitűzés

Az új, 3. főiskolai reformnak és a főiskolai oktatás 1969-1975-re terjedő fejlődésének az egyetemeken és főiskolákon levő könyvtárakra és tájékoztatási intézményekre nézve is megvan a maga kihatása. Eb-

ben különösen jelentős a legújabb tudományos felismerések gyors feldolgozása és felhasználása.

2. Feladatok

A nevelés, oktatás és kutatás vonalán minden támogatás biztosítása, a tájékoztatási források szétszórtságának megszüntetése és egyesítése a nagyobb hatékonyság szempontjából. - Ennek szolgálatában az egyetemeken a szabad könyvtárhasználat és egyéni könyvválasztási lehetőség biztosítása a diákok számára, mely a tudományos irodalommal való szorosabb kapcsolat kialakulását jobban szolgálja, mint az eddigi könyvtári és tájékoztatási rendszer. - Előadások tartása a könyvtárhasználattal és a tudományos információk felhasználásával kapcsolatosan, részben az alsó évfolyamokon, részben a diplomakészítés előtt. A diákok bevonása az egyetemeken és információs intézményekben folyó munkába.

3. Hatékonyabb kutatás

A reform következtében a kutatások üteme és a kutatási kapacitás is megnő, mely hatással van az iparra is. Kooperációs szerződések az üzemek és egyetemek, ipari létesítmények és kutató csoportok között a termelés minden vonalán erőteljesen megjavítják a hatásfokot.

4. Képzett szocialista szakemberek

Az egyetemeken és főiskolákon végző hallgatóknak nemcsak jó szakemberekként kell az életbe kilépniök, hanem szocialista szellemű emberekként is, akik a maguk helyén érett vezetők és mások számára jó példaképek lehetnek. Ennek érdekében a könyvtárosnak, mint főiskolai oktatónak kell a diákságot eligazítani tudni a könyvtár- és tájékoztatástudomány diszciplínáiban; a könyvtárnak rendeltetésén túlmenően, a kikapcsolódás és szórakozás helyévé is kell válnia; a könyvtár a kollektív munka helyét is jelentse, mely ehhez a legmodernebb felszerelésekkel legyen ellátva; a könyvtár legyen olvasóestek, könyvkiállítások és egyéb rendezvények helye a fenti cél megvalósítása érdekében.

5. Rendszeres bevezetés a szellemi munkába

A reformban lefektetett célok eléréséhez és a jelzett feladatok elvégzéséhez a hagyományos egyetemi és könyvtári módszerek nem elegendők. A hagyományos széttagoltság sem engedi meg a kívánt fejlődést. A legfrissebb módszerek és technikai berendezések alkalmazása ezzel szemben megnyitja az oktatás és kutatás eredményesebbé válásának lehetőségét. Az ezekben a kérdésekbe és módszerekbe történő rendszeres bevezetés a diákság mint a jövő emberei számára, elengedhetetlen.

6. A könyvtári munka és tájékoztatási szolgálat minőségének javítása

Az információs munka és szolgálat minőségének megjavítása elsőrendű követelmény az iskolareformban. Ehhez tartozik a könyvtári és tájékoztatási intézmények egységes alárendeltsége az egyetem rektorának, melynek keretében a munkatársak és alkalmazottak is a rektor szakirányítása és vezetése alá tartoznak. Az információs források valóban hatékony felhasználása csak egy minden tekintetben egységesi-

tett és ugyanazon alapelvek szerint szervezett keretben lehetséges. E központi irányítás legfőbb feladata pedig a hallgatók megfelelő ellátása, melyben elvi és gyakorlati vonatkozásban a központi könyvtárnak kell előljárnia. A könyvtárnak és információs szolgálatnak biztosítania kell a továbbképzés lehetőségét is.

7. A felhasználók bekapcsolása a rendszerbe

Megbizottak kinevezése, - akik többnyire főiskolai oktatók, s akik a legfőbb összekötő kapcsot jelentik az egyetemi könyvtár vezetése és az egyes karok, tanszékek között - abból a célból, hogy foglalkoznak a könyvtár és a tudományos tájékoztatás ügyeivel. Célravezető központi munkaközösség kialakítása is, továbbá főiskolai oktatók, tudományos munkatársak és hallgatók bevonása e munkába; előadások tartása, tanfolyamok szervezése, beszélgetések lehetővé tétele a vezetőkkel és munkatársakkal.

8. A könyvtári és információs rendszer kiépítése

A jelzett szükségleteknek megfelelően a tájékoztatási rendszer felépítése és kialakítása nem megy egyszerre. A Technische Universität Dresden /Drezdai Műszaki Egyetem/ a fokozatos fejlődést négy ütemben képzeli el.

/Benkő E.-né/

134/70

025.5:028.8

A könyvtáros és a könyvtárt használó kapcsolata. A tájékoztatási igények kielégítésének dinamikája. /The librarian - customer relationship. Dynamics of filling requests for information./ - CRUM, N.J. = Special Libraries, 60.k. 5.sz. 1969.máj.-jun. p.269-277.

A könyvtárosnak - bármennyire is fájdalmas - ha meg akarja őrizni szerepét ebben a bonyolulttá és gépesítetté vált világban, újra meg kell tanulnia szakmáját. Ehhez meg kell vizsgálnia, hogy például egy tudományos - műszaki - gazdasági jellegű, aránylag kialakult felhasználói körrel kapcsolatban levő könyvtár egyes felhasználói milyen véleménnyel vannak tájékozódási igényeik kielégítésének jelenlegi szervezetéről.

A könyvtáros teljesítményét befolyásolják az egyéni képességek, főleg információelemzési készsége, egyéni ismeretei, de maga a könyvtár is. Tulajdonképpen nagyon bonyolult, mindig változó és teljesen soha át nem tekinthető környezetben dolgozik. Figyelembe kell vennie azt, hogy a felhasználóban kialakult igény más lehet, mint a tudatosodott vagy a kifejezett igény; a kérdés megfogalmazása gyakran csak több közvetlen beszélgetés után, iteratív megközelítéssel történhet meg, célszerűen akkor, ha a könyvtáros felismeri az eredeti tájékozódási igény tartalmát is.

A könyvtárosnak érzékelnie kell azt a tényt is, hogy a könyvtár a felhasználó részére csak egy csatorna a sok közül, amelyeken tájékoztatást szerezhet. Tudnia kell, hogy a felhasználó milyen egyéb csatornákon keresztül juthat az információk birtokába és hogy az összes csatorna együttesen vagy csak a könyvtár felelős az igények kielégítéséért.

Tegyük fel, hogy a felhasználó csak a könyvtárt akarja igénybe venni. Fontos kérdés ebben a szituációban:

önálló elhatározásból fordult-e ehhez a könyvtárhoz;

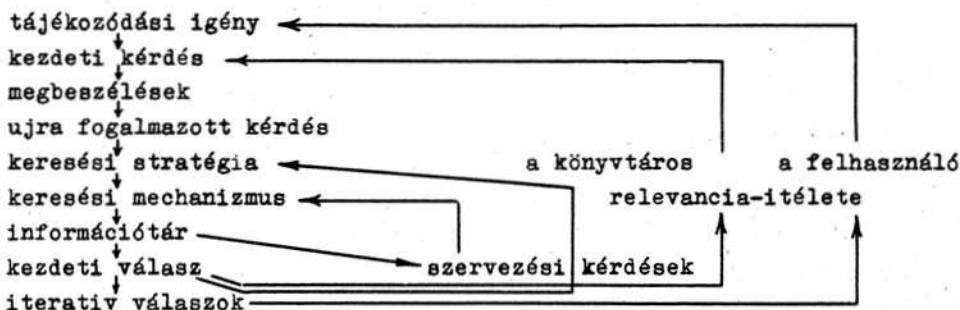
gyors válaszra van-e szüksége;

• a többi információs csatornát megvizsgálta-e már és csak vég-szükségben fordult-e a könyvtárhoz?

A felhasználók a könyvtárhoz fordulás ideje szempontjából is több nagy csoportba oszthatók. Van, aki az igény tudatosodásának kezdeti pillanatában rögtön felkeresi a könyvtárat, míg más csak a vég-szó pillanatban.

A legnagyobb problémát a gyakran előforduló típus, a "precíz" felhasználó okozza. A könyvtárat akkor keresi fel, amikor igénye már kialakult. Ezt az igényét ki is fejezi, de olyan specifikus módon, hogy a könyvtáros képtelen lesz a valódi információs igény felismerésére és a kérdés - a könyvtár gyűjteménye felé felteendő kérdés - megfogalmazására.

A könyvtáros és a felhasználó többszörös visszacsatolásu kapcsolatának helyes irányítása a következőképpen ábrázolható:

Ebben a folyamatban azonban több helyen fedezhetünk fel korlátozó tényezőt.

Ilyen lehet a könyvtáros és a felhasználó különállását hangsúlyozó referenz-asztal. Célszerűbb, ha a megbeszélések a felhasználónál történnek és így biztosítják a felhasználót a teljes figyelemről és érdeklődésről, valamint az üzleti titok megtartásának lehetőségéről.

A könyvtáros személyi képességeinek hiánya a megfelelő emberi kapcsolatok kialakítására nagyon akadályozhatja a helyes munkát.

A szakmai nyelvet a könyvtárosnak jelentésében is ismernie kell: sőt sok felhasználó kérdését csak akkor képes pontosan kialakítani, ha már eljutott a válasz megtalálásának lehetőségéig; ez gyakran presztizskérdést takar, fél a szakember, hogy a probléma felvetésé-

vel tudatlanságot árul el. A könyvtárosnak itt is ügyesnek kell lennie, mert azt a tájékoztatási rendszert nem használják, amelyik a felhasználónak több gondot okoz az információ megszerzésében, mint az információ esetleges hiányának következményei.

A könyvtárosnak figyelemmel kell lennie olyan tényezőkre is, hogy a felhasználónak mennyi ideje van a számára, mit fog vagy mit hajlandó a kapott anyagból elolvasni, mekkora értéket tulajdonít az igényelt információnak. Az ezen a területen folytatott vizsgálatok gyakran azzal az eredménnyel zárulnak, hogy a kutató már néhány releváns információval is megelégszik, testreszabott információkat kér és nem egyszerűen olyan információhalmazt, amely csak növeli a túlterhelését. Végül soron legtöbbször ezen a helyzeten csak az összefoglaló elemzés készítése segít.

Hosszu időtartamu vagy vonatkozásaiban különösen fontos kereséseknél célszerű a felhasználó bizonyos bevonása a műveletekbe: érezze, hogy a munkát elkezdte; győződjön meg arról, hogy a tájékoztatási rendszer milyen lehetőségeket nyújthat és milyen korlátai vannak; legyen meg a szükséges visszacsatolás az információ relevanciája vonatkozásában.

Sokat segít a problémák leküzdésében:

ha a könyvtáros figyelembe veszi, hogy csak egy láncszem a kommunikációs láncban és sokszor többet segít, ha a kérdés megoldását illetékesre bizza, ahelyett, hogy saját maga igyekeznék megoldani;

ha felkeresi a felhasználót, megismerkedik egyéb tájékoztatási problémáival is;

ha a könyvtárba beérkező anyagok átvizsgálására, a felhasználók rendszeres és közvetlen tájékoztatására szakembert - kutatót vagy mérnököt - alkalmaznak.

/Schiff E./

135/70

025.8:024.5

Még egyszer a szabadpolcokról. /Open stacks: a second look./
- GORDON, H.D. = Library Journal, 94.k. 9.sz. 1969.máj.l. p.1844-1845.

Különös, de tény, hogy a könyvtártudományi szakirodalom - a kelet-európai szakirodalom kivételével - szinte nem is foglalkozik a szabadpolcok kérdésével, holott ez a téma a felsőoktatási intézmények könyvtáráépületeinek tervezésénél alapvető szerepet játszik.

A könyvtártervezők általában a szabadpolcos megoldások mellett törnek lándzsát annak ellenére, hogy sem elméleti tanulmányok, sem konkrét vizsgálatok nem érintik e kérdéskört. Fel kell tehát tennünk a kérdést: valóban jó-e a szabadpolcos rendszer, valóban célszerű-e a könyvek és olvasók teljes összekeverése? A szabadpolcos raktározás hívei arra az elvre hivatkoznak, hogy a dokumentumokat könnyen hozzáférhetővé kell tenni az olvasók számára. Sokan úgy vélik, hogy ennek

az elvnek a gyakorlati megvalósítása csakis pozitív eredményekre vezethet. A könyvtáros társadalom egyik dogmája szerint: "feladatunk abban rejlik, hogy a megfelelő személynek a megfelelő időben a megfelelő művet adjuk a kezébe." E dogma odavezetett, hogy könyv és olvasó között csaknem minden közbülső tényező eltűnt. Kérdés, hogy ez helyes-e, vagyis célszerű-e, hogy az olvasó minden "fogódzó" nélkül kutasson az elé táruló hatalmas állományban? Meg fogja-e találni a "megfelelő" művet? Optimális lesz-e a könyvtári állomány kihasználása ilyen esetben?

A szerző tapasztalatai szerint a szabadpolcos rendszerben a könyvtári állomány kihasználása csak akkor lehet optimális, ha minden olvasót egy könyvtáros kalauzol. Döntő ellenérvet szolgáltatnak a pedagógiai célkitűzések is. A felsőfoku oktatás egyik célja abban áll, hogy a hallgatókat módszeres információszerzésre és önálló véleményalkotásra nevelje. E célkitűzéssel együtt jár, hogy a könyvtárnak meg kell tanítania a hallgatókat a könyvtári állomány optimális kihasználására. A könyvek és olvasók elegyítése nem szolgálja a pedagógiai célkitűzést: a hallgatók nem tanulják meg az olvasói katalógusok és más bibliográfiai segédeszközök használatát, nem tanulják meg a módszeres kutatómunkát. A szabadpolcos rendszer nem ösztönzi a hallgatókat, hanem kedvüket szegi.

A hallgatók általában egy meghatározott művet keresnek. Ha nem találják - anélkül, hogy tovább kutatnának - arra a következtetésre jutnak, hogy a könyvtár nem elégíti ki igényeiket. Szabadpolcos rendszerben a keresett mű azonnali megtalálásának lehetősége lényegesen kisebb, mint más raktározási rendszerek esetében; a kereséssel kapcsolatos időmegtakarítás érve csupán illúzióknak bizonyul. E rendszerben a leltározás problémája is komolyabbá válik, megnő a könyvek elveszésének valószínűsége.

Mindamellet nyilvánvaló, hogy a szabadpolcos megoldásnak előnyei is vannak, s e cikk íróját egyáltalán nem a szabadpolc teljes elítélésének szándéka, hanem csupán a tárgyilagos mérlegelés igénye vezette. Valószínűleg a szabadpolc és a zárt raktározás ésszerű arányának kialakítása tekinthető a legcélravezetőbb módszernek.

/Ungvári Gy./

136/70

025.85

A könyvtári állomány védelmének néhány kérdéséről. /Zu einigen Fragen der Sicherung von Bibliotheksbeständen./ - MEISTER, H.-J. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 83.k. 4.sz. 1969. p.193-204.

Minden olyan könyvtár, mely tekintélyes értékes állománnyal rendelkezik, igyekszik azt megóvni a különféle kártevésektől. Különösen a pénzben kifejezhetetlen értékű kéziratok, kéziratok könyvek és nyomtatványok esetében törekszik erre. A könyvtárak állományát két nagy veszedelem fenyegeti: az elemi csapások és a tolvajkárók. De emellett a többi károkozó sem jelentéktelen.

A cikk a témával foglalkozó legjelentősebb irodalomnak Martin

SCHRETTINGERTől Horst KUNZEig és a legújabb amerikai törekvésekig történő összefoglalása után a leggyakoribb károkozókat veszi sorra, a tüzet, a lopást és szándékos rongálást, a rovarok, állati kártevők és növényi kártevők által okozott károkat, a természeti csapásokat /földrengést, vihart, árvizet, villámcsapást stb./. E felsorolás sorrendje utal a károk gyakoriságára is.

Tűz az USA-ban évente kb. 15 könyvtárban keletkezik, legtöbbször az olvasóteremben. A tűz megelőzésének tűzrendészeti szabályok és építészeti megoldások /acél, vasbeton, téglá/ a legjobb eszközei. A tűzveszélyes részlegeknél tűzszigetelő falak és ajtók szükségesek, továbbá automatikus tűzjelző-, riasztó- és oltóberendezések. Az NDK-ban csak a riasztó- és jelzőberendezéseket gyártják.

A lopás és szándékos rongálás az USA-ban mintegy évi 1 millió dolláros kárt jelent, az elhelyezés, berendezés és felügyelet adta lehetőségek szerint a forgalom 0,6 - 30%-a között mozgott. Az értékes anyag megfelelően zárt elhelyezése, érintkezési és egyéb /pl. ultra-viola/ riasztó berendezések kiállítási tárlóknál, olvasótermi felügyeletnél ipari televízió alkalmazása /mint pl. a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtárában/, valamint az alkalmazottak érdekeltté tétele a károkozók leleplezésében, illetve a megfelelő gyors másolatkészítő berendezések biztosítása a kivágások megszüntetése érdekében. A könyvek " elveszését " a drága fotokópiák és a "könyvtári érték" megtéríttetésének kilátásba helyezése szüntetheti meg. Megfelelő biztonsági berendezéseket és könyvtári raktárberendezéseket gyártanak az NDK-ban.

A vízkárok megelőzésénél több szempont lényeges: a tetőszigetelés, talajvízszigetelés, a csővezetékek helyes elhelyezése, jó épületkonstrukció. Nem szabad elfeledkezni a kondenzvizek keletkezésének megakadályozásáról, illetve elvezetéséről sem.

Állati és növényi károkozók főleg a trópusi területeken jelentenek nagyobb veszélyt. Tisztaság, rend, viszonylag alacsony hőmérséklet és alacsony /50-60%-os/ páratartalom klímaberendezéses biztosítása vagy műszeres ellenőrzése a legfontosabb. A rendkívül komplikált kémiai-fizikai védekezési eljárásokról az idézett szerzők beszámolnak.

A természeti csapások közül a földrengések ellen vasbeton konstrukciókkal a vihartárok ellen a nagy homlokzati üvegablakok megszüntetésével, a villámcsapások ellen pedig megfelelő villámhárítókkal kell védekezni.

Természetesen a károk nemcsak önmagukban fordulhatnak elő, hanem együtt /pl. tűzkár és oltóvíztől vízkár stb./, ezért komplex védekezésre kell mindig gondolni.

Természetesen nemcsak az eddig felsorolt, minden könyvtártypust egyaránt sújtó károkról lehet beszélni, hanem az egyes speciális gyűjtemények különleges káiról és az azok elleni védekezésről is. De erre a kérdésre majd külön cikk tér ki.

/Bauer J./

137/70

026"313"

A jövő szakkönyvtára. /A view of the special library of the future./ - LIPETZ, B.-A. = Drexel Library Quarterly, 5.k. 4.sz. 1969. okt. p.195-208.

A könyvtár tulajdonképpen egy olyan információtároló és -kereső rendszer - a szerző szerint - amelyben különböző információkat gyűjtenek össze azért, hogy azokkal információ-szükségleteket elégíthessenek ki. Jellemzi a rendszert a módszer, amellyel az információt és a kérdést egybeveti: így a szokványos könyvtárak

1. főleg könyvekkel foglalkoznak;

2. széles körű olvasóközönség /információ-felhasználói csoport/ igényeit elégítik ki;

3. és ezekhez olyan hagyományos módszereket és eljárásokat alkalmaznak, amelyek szükségessé teszik, hogy a kapcsolatot a gyűjteménnyel a felhasználó keresse.

A szakkönyvtárak az egyik vagy akár mindhárom szempont szerint eltérnek a szokványos könyvtártól. A jövőben ez az eltérés még fokozódni fog. A továbbiakban az eltéréseket és azok trendjét tárgyalja a cikk.

A szakkönyvtárak az ismereteknek tematikailag csak szűk körével foglalkoznak, szűk körű felhasználói csoport igényeit óhajtják kielégíteni. Elsődleges felelősségük a nem-publikált információk /kereskedelmi dokumentumok, hivatalos jelentések, titkos ügyiratok, intézeti jelentések, levelezés stb./ területére terjed ki. Módszereik jelentősen eltérnek a hagyományos módszerektől, főleg az információfeldolgozás három legjelentősebb területén. Ezek:

összehasonlítás;

leszármaztatás;

információtovábbítás.

Az összehasonlítás a primer dokumentum /vagy annak valamilyen tartalmi kivonata/ és az ismert vagy vélt igény összehasonlítását jelenti. A leszármaztatás útján az eredeti dokumentumokból - amelyeket az összehasonlításkor megtaláltunk - új dokumentum keletkezik. Ennek továbbítása /a postázástól a távadatközlő berendezésen keresztül történő továbbításig/ az információtovábbítás.

Az igények kielégítésére felhasznált erőforrások érdekes összefüggést mutatnak:

ha a kevésbé szakképzett munkaerők számát csökkenteni óhajtjuk, computert kell alkalmaznunk;

ha az átfutási időt csökkentenénk, távadatközlést kell bevezetnünk stb.

Igy a gazdaságosság kérdése mindig igen sokoldalú problémaként

jelentkezik. A megoldások az egyes szakkönyvtáraknál nagy változatos-
ságot mutatnak, a megoldás módját befolyásolják a kiszolgálandó fel-
használói kör jellegzetességei is. A felhasználókkal kapcsolatban a
szakkönyvtár vezetése két alapvető viselkedési formát tanusíthat:

1. nem tesz semmit, amíg kifejezett igény nem tapasztalható;
2. előre előkészül minden lehetséges igény kielégítésére.

A gyakorlatban ezek valamely átmeneti formája valósul meg. Ha bizonyos kérdések ismételten felmerülnek, ezekre célszerű előkészülni, míg a ritkán feltett kérdések megválaszolásának esetenként kell megtörténnie.

Az új technológia behatolása is tovább bonyolítja a kialakult helyzetet. A számítógépek bizonyos fokig képesek a fent említett három művelet - összehasonlítás, lezármaztatás, információtovábbítás - automatizálására. Ennek ellenére a gyakorlott katalógizáló vagy az információelemző szakember munkája sohasem lesz elvégezhető a számítógéppel. Az on-line /tehát az elektronikusan továbbított kérdésre a tárolt gyűjtemény alapján azonnali választ adó/ rendszerek karbantartási és működtetési költségei igen nagyok, így ez is akadályozza terjedését.

Egyébként az automatizálással kapcsolatban is kétféle viselkedési forma tapasztalható:

a "tüzelő" típusú vezetés addig vár, amíg a probléma /elégtelen információszolgáltatás, munkaerő - szakképzett és kiegészítő - hiánya stb./ akuttá nem válik;

a másik, ésszerűbb álláspont a szükségletek és a lehetőségek állandó vizsgálata útján igyekszik megelőzni a spontán fellépő /és károkat okozó/ eseményeket.

Mindenesetre elmondható, hogy a könyvtár területén sok ember fél a változásoktól, nem akarja felismerni a változtatások szükségességét.

/Schiff E./

138/70

027.7:021.1

A könyvtár szerepe az oktatás megjavításában. /The contribution of the library to improving instruction./ - ELLSWORTH, R.E. = Library Journal, 94.k. 10.sz. 1969.máj.15. p.1955-1958.

A könyvtárak három fontos tényezője:

1. az állomány /könyvek, folyóiratok, kéziratok, hanglemezek, rádió- és televíziófelvételek tekercei, mikrofilmek, mikrokártyák, dia- és mozgóképek, lyukkártyák és lyukszalagok stb./;

2. a személyzet /mely az állománygyarapítás és az állomány használatának megszervezése szempontjából annyira fontos tényező, hogy ma

az átlagos amerikai egyetemi könyvtár kiadásainak 60%-át személyzeti célokra fordítja/ és

3. az épület /mely ugyancsak egyre fontosabbá válik, minthogy az oktatás korszerű szelleme, az ismeretek határainak kiterjesztésére törekvő alkotó intelligencia fejlesztésének irányzata a hallgatókat arra ösztönzi, hogy naponta 4-6 órát töltsenek a könyvtárban/.

Az egyetemi könyvtárak csak akkor vihetnek pozitív szerepet az oktatás egészében, ha az egyetemi hallgatóságot differenciáltan kezelik. Az elsőséves egyetemistának, a kezdő könyvtárlátogatónak más segítsége van szüksége, mint az önállóan kutató utolsóévesnek. E felismerés az amerikai Norlin város egyetemi könyvtárában a könyvtár - igen gyümölcsözőnek bizonyuló - megosztására vezetett: a könyvtár egyik részét főiskolai diákkönyvtárrá, másik részét pedig a magasabbfokú oktatás és a kutatómunka céljait szolgáló könyvtárrá alakították át.

A tanulás új lehetőségei /televízió, computer, programozott oktatás stb./ ugyanúgy megkövetelik az oktatás módszereinek megváltoztatását, mint hajdan a könyvnyomtatás felfedezése. Az új körülmények azt követelik, hogy az egyetemi hallgatók csupán utmutatásokat és kereteket kapjanak tanáraiktól, de a továbbiakban azt tanulják, amire szükségük van, saját elképzeléseiknek és tanulási ütemüknek megfelelően. Az új eszközök és az ismeretek rendkívüli gyarapodása olyan tanulmányi önállóságot tesz lehetővé és szükségessé, amilyen eddig még sohasem volt. Az egyetemi könyvtárak feladata ennek megfelelően átalakul: a hallgatókat az eszközök és módszerek sokaságával kell felszerelni és - növelve a szakképzett egyetemi könyvtárosok létszámát - biztosítani kell az egyéni foglalkozást a hallgatókkal. Az egyetemi könyvtár személyzetének arra kell fordítania energiáját, hogy olyan gyűjteményt alakítson ki, amely kielégíti a felsőfokú oktatás és kutatás megnövekedett igényeit.

Elengedhetetlen, hogy az egyetemi karok és az egyetemi könyvtárak között jó együttműködés alakuljon ki; a karoknak tájékoztatniuk kell a könyvtárakat kutatási terveikről, a tantervről, a kutatási területek fontossági sorrendjéről. S végül sok pénzre, jelentősen nagyobb költségvetési hányadra van szükség! Enélkül nem lehet bevezetni az új módszereket, nem lehet korszerűsíteni a könyvtárak felszerelését és állományát, nem lehet kielégíteni a fokozottabb igényeket.

/Ungvári Gy./

139/70

05:025.324:681.3.04

A Coden-féle mnemotechnika utjai és utvesztői. /Drogi i bezdroža mnemotehnikí codenovej./ - EMPACHER, A.G. = Aktualne Problemy Informacj i Dokumentacj, 14.k. 6.sz. 1969. p.26-28.

A Coden-rendszert 1953-ban BISHOP dolgozta ki a folyóiratcímek rövidítésének szabványosítására. Lényege: minden folyóiratcím 4 betűből álló, mnemotechnikán alapuló kódot kap. A kódok megalkotásánál a következő lehetőségekkel él:

a folyóiratcím szavainak kezdőbetűi /PITR - Prace Instytutu Tele- i Radiotechnicznego/;

a folyóiratcím első négy betűje /ELEC - Electronics/;

a folyóiratcím szavainak első 2-2 betűje /COBU - Computer Bulletin/;

a folyóiratcím első betűje, valamint a cím /sőt az alcím/ többé-kevésbé logikusan kiválasztott további három betűje /AUMT - Automatisme/;

a címből és a kiadási helyből kiválasztott 4 betű /OILL - Oil /London//.

BISHOP 4000 rövidítést tartalmazó indexe nagy érdeklődést keltett. Az ötlet megvalósításához sok helyütt és egymástól függetlenül kezdtek hozzá. Azonban a sok, azonos szavakkal kezdődő folyóiratcím /pl. Trudü Insztituta.../ és a lehetőségek adta keretek tágassága miatt csakhamar zürzavar keletkezett. Ezért 1961-ben a Coden intézményes gondozására az ASTM /American Society for Testing Materials = Amerikai Anyagvizsgáló Társaság/ vállalkozott. Azóta ettől a szervezettől kell kérni egy-egy cím kódjának megállapítását /megfelelő díj befizetése ellenében/, a szervezet pedig időnként közzéteszi a Coden for Periodical Titles c. kiadványt. Az 1963-ban megjelent első kiadás 18 561, az 1966-ban megjelent második pedig már 38 993 Coden-jellet tartalmaz. /Az összes lehetőség 456 976. Ez a mennyiség a periodikumok számának jelenlegi növekedési ütemét tekintve, a század végéig látszik elegendőnek./

A Coden-rendszernek nemcsak mnemotechnikán alapuló előnyei vannak, hanem a gépi feldolgozásban is előnyösen alkalmazható. Ezért számos nagy tájékoztatási szervezet és kiadvány tért át kizárólagos használatára.

A rendszernek vannak speciális kódjai is. Így pl. egy-egy kétjegyű nemzeti kódhoz csatlakozó XX szabványt, a BOOK könyvet, a PHDT doktori disszertációt jelent stb. Ujabban Coden-rendszerrel jelölik a könyvkiadókat és a kongresszusi anyagokat is. Ez a legutóbbi kiterjesztés azonban már 2-2 szám és 2-2 betű kombinációjából álló kódok felhasználását teszi szükségessé. Kiszámították, hogy ez a kevert kód-típus 60 364 kongresszus egyedi jelölésére ad lehetőséget.

A Coden-rendszer fejlődési lehetőségeinek biztosítására már most bevezették az ötödik betű használatát. Ez azonban a jelenleg alkalmazott Coden-jelekben csak A betű lehet, a rendszer idővel szükségessé váló általános revíziója után térnek át a B, illetve a soron következő betűk alkalmazására.

A Coden-rendszer világméretű elterjedése és alkalmazása automatikus vagy automatizált tájékoztatási rendszerekben megkövetelné az új, bővített kiadások gyakrabbi megjelentetését. Felmerült az a gondolat is, hogy az index anyagát mágnesszalagon szolgáltatják, és így lehetőség nyílik a gyakrabbi revízióra. A mágnesszalagos kiadásra tájékoztatási központok fizetnének elő, így az az egységes, országos tájékoztatási hálózat részévé válhatna.

154/70

778.14.071:002.58/430.2/

Tudományos-műszaki dokumentumok tárolásának egy módja mikrofilmlapon. /Ein Verfahren zur Speicherung wissenschaftlich-technischer Dokumente auf Mikroplanfilm./ - WIRTH, E. - SCHMIDT, E. = Informatik, 16.k. 6.sz. 1969. p.32-34.

A ZIID-ben /Zentralinstitut für Information und Dokumentation = Központi Információs és Dokumentációs Intézet/ 1968 végén megkezdtek egy maximálisan 60 oldal tartalmazó mikrofilmlap előállítását. A kísérletek célja az volt, hogy ezt a mikrofilmlapot az NDK-ban használatos műszaki berendezésekkel és nyersanyagokkal tudják elkészíteni. A mikrofilmlaphoz szükséges felvevőberendezést ugyanis nem gyártották az NDK-ban. Ezért a mikrofilmcsikoknak a mikrofilmlapra való kontaktmácsolása a járható út.

A nemzetközi használatnak megfelelően ehhez az A/6-os /105 x 148 mm-es/ formátumot választották. Felvevő anyagul csakis a 16 mm-es tekercsfilm jöhetett számításba. A perforálatlan film felvevő gépeül a DAT 1 /Dokumentar-Aufnahme-Tischgerät/, a kontaktmácsoláshoz pedig az MD-KOPIERER Modell II. elnevezésű készülék alkalmas. Speciális száritőberendezésre nincs szükség. A cikk részletesen leírja a filmcsikok felragasztási, montirozási módját, továbbá azt az eljárást, amivel az eredeti dokumentum címét egyszerű írógéppel készült szövegcsik alkalmazásával vihetik rá a mikrofilmlapra. Az általában 30 oldal tárolására alkalmas mikrofilmlapon 60 oldal is tárolható.

/Végh F./

155/70

778.14.072:05

Periodikumok párhuzamos mikrofilmlap-kiadásának gazdaságossága. /The economics of concurrent microfiche editions of published periodicals./ - BILBOUL, R. = NRCd Bulletin, 3.k. 1.sz. 1969/70. tél. p.5-6.

Az angliai IEE /The Institution of Electrical Engineers = Villamosmérnökök Egyesülete/ 14-féle periodikumot ad ki. Az intézet kísérleti időszakokra szerződést kötött a University Microfilms vállalattal, melynek értelmében a vállalat megrendelés esetén mikromásolatot készít az IEE két évnél korábbi kiadványairól. A mikrokiadásra vonatkozó közvéleménykutatás és kedvező tapasztalatok alapján 1970-től az IEE kiadványait az eredetivel párhuzamosan mikrofilmlapon is megjelen-teti.

Az egyidejű mikrofilmlap kiadások elterjedése egyrészt az olvasókészülékek számának növekedésével, másrészt e kiadási forma gazdaságosságával magyarázható. A kiadók nem kívánják a mikrokiadás által az eredeti kiadvány példányszámát jelentősen csökkenteni, ezért a párhuzamos mikrokiadvány árát viszonylag magasra állapítják meg. Az IEE lehetővé teszi a mikrokiadás kedvezményes előfizetését azok számára, akik az eredeti kiadványra továbbra is előfizetnek. Az IEE mikrokiadói vállalkozását 1969-ben kérdőíves közvéleménykutatással készítette elő. A válaszokból megállapította, hogy csupán az előfizetők 0,1 -

1%-a tér át az eredetiről mikrofilmlapra, ugyanakkor számos megrendelő az eredeti mellett mikrofilmlapon is megrendeli a kiadványokat.

A mikrokiadvány ára az eredeti árával azonos, a mindkét változatra előfizetők azonban ebből 25% kedvezményt kapnak. Az eredeti kiadványok előfizetési árában vasuti vagy tengeri szállítás is benne van. A mikrofilmlap előfizetői a mikrokiadványokat légipostával kapják meg.

/Tócs L./

156/70

778.14.072:35.077

A mikromásolatok törvényes elismerésének jelenlegi helyzete és alkalmazása a közigazgatásban. /Stand der gesetzlichen Anerkennung der Mikrokopie als Dokument und ihre Anwendung in der öffentlichen Verwaltung./ - STEFEN, R. = Reprographie. 2. Bericht über den II. Internationalen Kongress für Reprographie. Köln 25.-31. Oktober 1967. Hrsg. Othmar Helwich. Darmstadt - Wien, Verlag O. Helwich, 1969. p.270-274.

A Német Szövetségi Köztársaság azok közé az országok közé tartozik, ahol a mikromásolatok törvényes elismerése a közigazgatás területén megtörtént. Egy 1965-ös szövetségi törvény elrendeli, hogy a rendszerezetten előállított mikromásolatok teljes mértékben helyettesítik az adózási és kereskedelmi szempontból megőrzendő dokumentumokat. A filmezés után az eredeti dokumentumok megsemmisíthetők.

A rendszerezésre vonatkozó előírások 1966-ban jelentek meg. Ebben részletesen meghatározzák a mikrofilmezés módszerét, sorrendjét, a filmtekercesek minimális hosszát. Az előírások tartalmazzák a számozás és az ellenőrzés szabályait, többek között azt, hogy az eredeti dokumentum megsemmisítésére csak a filmek átvizsgálásáról készített jegyzőkönyv aláírása után kerülhet sor. A vállalatok kötelesek megfelelő számú olvasókészülékkel beszerezni a filmek hatósági felülvizsgálatához.

A mikrofilmtekercesek csak abban az esetben helyettesíthetik az eredeti dokumentumokat, ha a tekercesekre felvett iratok ugyanolyan sorrendben következnek, mint az eredetiek. A filmezés munkamenetét írásban kell rögzíteni, hogy a hatóság közegei előtt a mikrofilmezés részletei világosak legyenek.

A filmtekerceset nem szabad darabokból összeragasztani, minimális hossza legalább 5 méter. Ha valamely részét technikai okokból ismételni kell, akkor fel kell tüntetni a filmtekercesen, hogy az ismételt részt már egyszer filmezték.

A film elején a cég nevét, a film számát és a filmezés dátumát rá kell fényképezni az első filmkockára. A filmtekerces végén az utolsó filmkocka után a film száma, a felvétel helye, dátuma, valamint egy aláírt bizonylat következik, amely tanúsítja a filmezés helyes sorrendjét.

A kész filmtekercseket raktározásuk előtt technikai és egyéb szempontból olvasókészüléken ellenőrizni kell. A mikromásolatok tárolási kötelezettségének ideje megegyezik az eredeti dokumentumokéval. Ez alatt az idő alatt a filmeknek kifogástalan, olvasható állapotban kell maradniuk.

/Gara A./

157/70

778.14.072:658.64/410/

Kereskedelmi mikrofilm szolgáltatások az Egyesült Királyságban 1969/70-ben. /Directory of commercial microfilm services in the United Kingdom 1969/70./ = NRCd Bulletin, 2.k. 4.sz. 1969. ősz. p.3-11.

Az NRCd /The National Reprographic Centre for Documentation = Országos Dokumentációs Reprográfiai Központ/ 1969-ben kérdőíveket küldött szét a felszerelések és a szolgáltatások részletes felmérésére a kereskedelmi mikrofilm szolgáltatások területén. A kereskedelmi mikrofilm szolgáltatások ennek alapján közreadott felsorolásában 32 kereskedelmi vállalat adatai szerepelnek.

A több részből álló felsorolás első részében a szolgáltatások változatai szerepelnek, az igények szempontjából kiindulva lehet tájékozódni, kiválasztani a megfelelő reprodukciós eljárást és vállalatot egy táblázat alapján. A közölt táblázat az alábbi 8 főcsoportra, ezeken belül pontokra osztva sorolja fel a szolgáltatásokat:

1. az eredeti dokumentumok jellege, melyek reprodukálását vállalják /különálló egyes lapok, kötetek, műszaki rajzok, folyamatos szalag/;
2. mikrofelvételező berendezések /16 mm-es átfutásos rendszerű felvevőgép, 16 mm-es lépéses felvevőgép, 35 mm-es tekercsfilmfelvevő, mikrofilmlap felvevő berendezés, egyéb/;
3. computer-adatok /output/ mikrofilmező készülékei;
4. kidolgozó berendezések /16 mm-es tekercsfilm, 35 mm-es tekercsfilm, mikrofilmlap, egyéb/;
5. felvételek egyesítése /35 mm-es ablakos kártyák, 16 mm-es tasakok, 35 mm-es tasakok, mikrofilmlap készítése filmcsikokból, egyéb/;
6. mikrofelvételek többszörözése /16 mm-es tekercsfilmről tekercsre, 35 mm-es tekercsfilmről tekercsre, 35 mm-es filmek ablakos lyukkártyán, mikrofilmlap, egyéb/;
7. nagyítás mikrofilmfelvételről /16 mm-es tekercs, 35 mm-es tekercs, mikrofilmlap, ablakos kártya, egyéb/;
8. módszertani konzultációs szolgálat.

A táblázat 6. és 7. pontja a másolóanyagra, illetve eljárásra nézve is közöl adatokat, pl. a másolóanyag lehet ezüsthalogén film,

Diazo film vagy Kalvar film. A nagyítójeljárás lehet brómezüst, elektrosztatikus vagy diazo stb.

A felsorolás második részében a kereskedelmi mikrofilm szolgáltatások betűrendes jegyzéke található, címmel, telefonszámmal és a különleges szolgáltatások részletezésével. A harmadik rész a kérdőívek másolatait tartalmazza. Ennek alapján kérik a jegyzékből kimaradt vállalatok adatbejelentéseit és a kiegészítéseket, mivel az összeállítást ezután évenként fogja az NRCd átdolgozni és kiadni.

A kereskedelmi mikrofilm szolgáltatások ismertetője azon túl, hogy közvetlen segítséget és pontos tájékoztatást nyújt a megrendelőknek, tanulságos áttekintést ad a mikrofilmtechnika jelenlegi állásáról egy reprográfiailag fejlett országban, s a kevésbé fejlett országok számára mutatja a korszerű mikrofilmtechnika fejlődésének irányait is. A szolgáltatások terén a műszaki rajzok mikrofényképezése vezet /28 vállalat végzi/ a különálló lapok mikrofilmezése előtt /27 helyen vállalkozik/. A mikroformátumot tekintve még mindig a 35 mm széles film az uralkodó /26 vállalat rendezkedett be rá/. 16 mm-es átfutásos felvevőgéppel 23 vállalat dolgozik. Mikrofilmlapot microfiche-felvevőgéppel 6 szolgálat készít, míg összeillesztéses módszerrel 11 helyen készül mikrofilmlap. Találunk a kimutatásban 10 egyéb különleges szolgáltatást is, pl. 70 mm széles és 105 mm széles mikrofilmezést, lemezfelvételezést, elektronsugár-fényképezést /computer-output/ stb. 35 mm széles film kidolgozását 26, 16 mm széles film előhívását 18 laboratórium végzi. Ablakos kártya készítését 24 szolgálat, 16 mm-es tasakos mikrofilmek előállítását 15 szolgálat vállalja. Az új másolóanyagok elterjedését mutatja, hogy a hagyományos filmre másoló laboratóriumok mellett 16 vállalat Diazo filmre, 9 laboratórium Kalvar filmre is vállal másolást. A nagyítás terén a hagyományos eljárás mögött /20 vállalat/ a negatívról pozitív képet adó elektrosztatikus eljárás a második helyen áll 10 szolgáltatási lehetőséggel.

/Tőkés L./

158/70

778.14.072:681.31

Mikrofilmező berendezések computer-adatok fényképezésére. 1.rész.
/Computer output microfilmers - Part I./ - DEAHL, T.F. - RAUZINO, V.
= Data Processing Magazine, 11.k. 8.sz. 1969. p.34-36, 38, 68.

A computerből kijövő /output/ adatok rögzítése, többszörözése, raktározása és használata terén előrelépést jelentenek a digitális számítógépekkel összekapcsolt mikrofilmfelvevők /szakirodalmi elnevezésük COM = Computer Onto Microfilming = computerrel összekapcsolt mikrofilmezés/. Ezzel a technikával a gép által olvasható adatokat emberi szem által olvasható képpé alakítják át és fotográfiai uton rögzítik. A computer elektronikus sebességgel képes rendezett adatokat szolgáltatni, a mikrofilm pedig tömör tárolási kapacitása és olcsó többszörözési és szétosztási lehetőségei miatt előnyös. A computeres eljárás végtermékeit korábban szabad szemmel olvasható méretben nyomtatták ki, automatikusan, elektromechanikai eszközökkel. Ezek az eszközök korlátozott sebességükkel lassították az adatok rögzítését. A gyorsaság fokozása érdekében katódsugárcső vetítőfelületén

elektronsugárral képezett írás lehetőségét összekapcsolták a mikrofilmező eljárással, mely az adatokat azok keletkezésének sebességével képes rögzíteni.

Az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején többek között az Eastman Kodak, IBM és Data Display Inc. hoztak létre olyan berendezéseket, melyek másodpercenként 220 000 pontot tudtak képpé alakítani. Ezeket főleg katonai, mérnöki és tudományos célra tervezték s egyéb területeken nem terjedtek el. A Carlson-féle DATAGRAPHIX berendezés szélesebb körben terjedt el; ebből eddig 200 került forgalomba. A hagyományos méretű nyomtatványok tömegéről a mikrofilmes rendszerre való áttérést az tette lehetővé, hogy a mikrofilmek nagyítására viszonylag olcsó olvasó-másoló készülékek állnak rendelkezésre, s a film-másolás olyan korszerű anyagokkal végezhető, mint a Diazo film és Kalvar film. A computer és mikrofilm összekapcsolása által a mikrofilm számos hátránya kiküszöbölhető. Az adattár kiegészítése géppel végezhető; a keresett adatok megtalálását a filmre vett optikai kódok segítik. A filmek tartalmának indexét a computer memóriájában tárolhatják és különféle szempontu keresés szolgáltatába állíthatják. A computer-output mikrofilmfelvétők egy kivételével nem közvetlenül a mikrofilmen alkotnak képet, hanem egy katódsugárcsőves közbeeső felületen. A digitális jelek átfordításával létrehozott látható kép mérete megfelel az átlagos computer-nyomtatványoknak: 132 betű soronként és 64 sor oldalanként. Egyedül a DATAGRAPHIX 4440 képes 76 soros oldalakat szerkeszteni. A betűk méretét, a sorvégeket, a kihagyásokat, a lapok végét stb. a legtöbb computeren vezérelni lehet. A vizuális képet a szövegkiírás sebességével lépést tartva veszik mikrofilmre. A kiírás sebessége gépektől függően változó, általában 30 000 - 120 000 betű másodpercenként. A legtöbb computerrel összekapcsolt mikrofilmfelvétővel a szöveg felvétele után kiegészítő képeket is lehet mikrofilmre venni. A berendezéshez tartozó vetítőkészülékkel kézzel adagolt rajzot, fényképet, illusztrációt lehet a computer vetítőfelületén /képernyőjén/ megjeleníteni. Ehhez hasonló módon működik a vizsgáló kód vetítőkészüléke, mely program szerint kivetíti és a film adatokat tartalmazó képmezőjén kívül lefényképezi az optikai kódot. A kész mikrofilm ilyen módon egyesíti a több csatornán érkező anyagot. A komplex művelet ideje a berendezés típusától függ. Leggyorsabban dolgozik a DATAGRAPHIX 4360 típusu gép, melyben a szöveg kiírása és fényképezése, a járulékos felvétel /illusztráció és kód/ elkészítése és a filmtovábbítás felvételenként 688-749 millisecondumot vesz igénybe, tehát másodpercenként 1,45 - 1,33 felvétel készülhet. Más COM berendezéseken az átfutási idő négyszer-ötször több.

/Tőkés L./

159/70

778.14.072:681.31

Mikrofilmező berendezések computer-adatok fényképezésére. 2.rész.
/Computer output microfilmers - Part II./ - DEARL, T.F. - RAUZINO, V.
= Data Processing Magazine, 11.k. 9.sz. 1969. p.60-64.

A közlemény I. részében - megvizsgálva a kérdést a mikrofilmtechnikával, valamint a computertechnikával való kapcsolata oldaláról - a teljes folyamatot a következő részműveletekre bontották fel:

a bemenet - digitalizált formában - a computer vagy a mágnesszalagos egység felől érkezik az előírt nyomtatási formátum kialakításával kapcsolatos vezérlő jelekkel együtt;

a kimenő jelek elektronsugarat vezérelnek;

a vezérelt elektronsugár írja le a kívánt karakternek megfelelő pályát a katódsugárcső előlapján vagy a filmen;

a katódsugárcsővön megjelenő képről felvételt készítenek;

a mikrofilmet előhívják, másolják stb.

A computer-outputként használt mikrofilmező berendezések két csoportba oszthatók:

szövegoldal nyomtatók /ezek rögzített minta alapján dolgozva csak a mintának megfelelően korlátozott jelkészletű szövegoldal előállítására képesek/;

rajzoló-nyomtatók /bármilyen jel kirajzolására képesek programozható módon: a beruházási költség, a programozási költség és a műveleti idő fajlagos értékei azonban rosszabbak/.

A közlemény az elterjedtebben használtak közül négy szövegoldal nyomtató típusu /DATAGRAPHIX 4440 és 4360; KODAK KOM-90; 3 M ELECTRON BEAM RECORDER - EBR/ és három rajzoló-nyomtató típusu /DATAGRAPHIX 4060; CI-120 MICROFILM PRINTER PLOTTER; LINK APD-5000 MICROFILM PLOTTER/ készülék műszaki jellemzőit ismerteti.

A rajzoló-nyomtatók on-line módon is üzemeltethetők. Egyszerűbb formában mágnesszalag vezérli a berendezéseket: a megvizsgált esetekben különböző jelsűrűségű és átviteli sebességű IBM kompatibilis mágnesszalagok alkalmazása lehetséges.

A készülékek egy-négy féle jelmérettel képesek dolgozni. Az egy sorba nyomtatható jelek száma 66 - 172 között változik. A felhasználható jelkészlet rögzített /szövegoldal nyomtató/ vagy tetszés szerinti /rajzoló-nyomtató/. Az automatikus "montírozást" a szalagra felvitt program vagy vezérlőkártya vezérelheti, de lehetőség van kézi beavatkozásra is. Általában 16 mm-es filmet használnak.

Sebességük 5184 sor/perc-től 25 600 sor/perc-ig terjed. Az alapkészülékek ára /mágnesszalagos egység nélkül/ 78 000 - 275 000 dollár.

Ezek a készülékek kifejezetten a nagy és gyakran aktualizálandó adatmennyiséggel dolgozó tájékoztatási rendszerek egy műveletének - az output nyomtatható formára hozásának - az automatizálását segítik elő. Más alkalmazásokban az információt mikrofilmen tárolják és a mikrofilmet keresik vissza. Egyes készülékek segítségével a mikrofilmek a kereséshez alkalmas azonosítóval közvetlenül láthatók el.

/Schiff E./

160/70

82.035:001/05//47/

Szovjet tudományos folyóiratok teljes /cover-to-cover/ fordítása.
/Cover-to-cover translations of soviet scientific journals./ -
TYBULEWICZ, A. = Aslib Proceedings, 22.k. 2.sz. 1970. p.55-62.

A teljes fordításokkal kapcsolatosan négy kérdést tárgyal meg a szerző:

fontos-e a szovjet tudományos irodalmat megismerni?

ha igen, szükséges-e fordítani?

miért koncentrálódik a figyelem az orosz nyelvre, a német, francia, kínai és a japán nyelv rovására is?

miért kell teljes fordítást készíteni?

A válaszok:

a fizika területén a National Science Foundation /Nemzeti Tudományos Alap/ finanszírozott egy vizsgálatot. A vizsgálat alapján vitán felül szükségesnek és alapvető fontosságúnak találták a szovjet eredmények megismerését. Így például csak egyetlenegy esetben is - a Boole-algebra kapcsoló-áramkörök számítására való alkalmazásával kapcsolatban, amelyet a szovjet folyóiratokban publikáltak és ezt nem ismerve az USA-ban újra "felfedeztek" - a szovjet eredmények ismeretének hiánya 250 000 dollár felesleges kiadással járt. Az egyéb adatok is azt mutatják, hogy a fizikai, kémiai, biológiai és matematikai szakterületeken az orosz nyelv a második helyet foglalja el /átlagosan 20%-kal/ a publikált szakirodalom volumene tekintetében;

szükséges a fordítás, mert nyugaton a szakembereknek csak kb. 1-5%-a olvas oroszul;

a német, francia nyelvet többen és jobban ismerik nyugaton; Japán fontosabb eredményeit angol nyelven publikálja; a kínai tudományos folyóiratok teljes fordítása megkezdődött, de ezek többsége a "kulturális forradalom" óta nem jelenik meg; legfontosabb oka azonban az orosz nyelvvel kapcsolatos erőfeszítések tulsúlyának a szovjet tudományos anyag elsődleges fontossága;

a negyedik problémával kapcsolatban a National Science Foundation egy tanulmánya kimondotta, hogy a teljes fordítás több okból előnyös:

1. elkerülhető a lefordítandó közlemények gondatlan kiválogatásából eredő hiba;

2. könnyebb a fordítás könyvtári kezelése, feldolgozása;

3. még akkor is gazdaságosabb a teljes folyóiratot lefordítani, ha 40 közleményből csak egy tarthat számot általános érdeklődésre /elmarad a teljes füzet szakmai átvizsgálása és a kijelölés a fordításra/.

A szerző becslése szerint összesen 208 folyóiratot fordítanak rendszeresen oroszról angolra. Az így előállított kiadványok önfenn-tartók, sőt hasznát is hozzák: az évi forgalom: 7-10 millió dollár.

A postán érkező folyóiratokból a fordítók maguk válogatják ki a részükre megfelelő szöveget; ebben a szétosztásban részt vesz a szerkesztő is. Hat héttel később kerül vissza a fordítás a szerkesztőhöz: a szerkesztő bármilyen változtatást csak a fordító beleegyezésével hajthat végre. Egyedül a tudományos intézetek által kijelölt szakmai szerkesztőknek van joguk lényegi változtatásra.

A lefordított füzet kb. hat hónappal az eredeti után jelenik meg.

A fordítást csak szakmailag magasan kvalifikált, mindkét nyelvet kitűnően ismerő, lehetőleg angol nyelvterületen szerzett és új diplomával rendelkező szakember végezheti. Megtörtént azonban már az is, hogy a feltételeket kielégítő jelölt a gyakorlati munkában mégsem vált be.

Lényegében ugyanezek a követelmények, csak még magasabb szinten a szakmai szerkesztővel szemben.

A fordításkor sok nyelvészeti és terminológiai probléma is felmerül; a kérdések tisztázásában legtöbbször csak a gyakorlat segít.

Sok transliterációs probléma is fellép.

Ugy tűnik, hogy a gépi fordítás még sokáig nem képes versenyezni az emberrel. A gépi fordítással kapcsolatos kísérletek csak az USA-ban már dollármilliókat emésztettek fel.

Igen hasznosnak mutatkozott viszont a géppel segített fordítás elve, amely szerint a szótárt a computerben tárolják és az ismeretlen szavak jelentését a fordító a géptől kérdezheti meg.

/Schiff E./